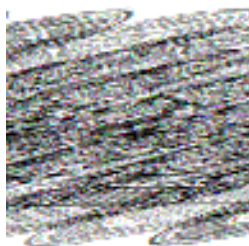

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Využití deskové hry Záludné město pro sociální práci s rizikovou mládeží

Autor:	Bc. Radka Šmejkalová
Studijní obor:	Sociální práce
Název práce:	Využití deskové hry Záludné město pro práci s rizikovou mládeží
Anglický název:	„Záludné město“ as an approach in working with Youth at Risk
Vedoucí práce:	PhDr. Andrea Matoušková
Datum odevzdání:	15.12. 2009

Ráda bych poděkovala PhDr. Andree Matouškové, vedoucí této diplomové práce, za cenné připomínky a návrhy k úpravám tohoto textu. Dále děkuji PhDr. Aleně Petriščové za to, že mohla hra Záludné město vůbec vzniknout a také za energii a podporu, kterou jsme si vzájemně poskytovaly během jejího vytváření.

PROHLAŠUJI,

že jsem tuto předloženou diplomovou práci vypracovala zcela samostatně a cituji v ní veškeré prameny, které jsem použila.

V Praze, dne 15.12.2009

Radka Šmejkalová

Anotace

Záludné město je interaktivní desková hra zaměřená na prevenci rizikového chování v prostředí základních škol. Tato diplomová práce hledá možnosti využití této metody v oblasti sociální práce s rizikovou mládeží. Popisuje teoretická východiska, která umožní modifikaci hry pro sociální práci, a navrhuje cíle a postupy využití metody jako nástroje k otevření prostoru pro práci s tématy rizikového chování a pro mapování znalostí a dovedností klientů. Využitelnost hry pak ověřuje v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež.

Klíčová slova: rizikové chování, riziková mládež, metody sociální práce

Annotation

„Záludné město“ (Tricky City) is an interactive board game focused on prevention of risk behaviour. Originally it is aimed at primary school professionals. These theses are trying to find possibilities of using it as a social work approach in working with youth at risk. Modification of the game is based on theoretical issues and it is suggested as a method for opening a space for discuss a risk behaviour and as an assesment tool for client's knowledge and attitudes about risk behaviour. It is tested on a target group of youth drop-in centres.

Key words: risk behaviour, youth at risk, social work's methods

Obsah

Úvod: Vítejte v Záludném městě.....	7
Kapitola první: Co je Záludné město.....	8
Kapitola druhá: Metody práce	10
1. Popis nástroje „Záludné město“.....	10
2. Metody práce s rizikovou mládeží.....	13
2.1. Dlouhodobé programy všeobecné primární prevence	13
2.2. Klinické diagnostické metody	15
2.3. Individuální plánování	15
2.4. Rozvoj sociálních dovedností.....	16
2.5. Tvořivé činnosti	17
3. Jak se hrou zacházet.....	19
Kapitola třetí: Rizikové chování.....	22
1. Typologie rizikového chování	22
1.1. Závislostní chování.....	23
1.2. Rizikové sexuální chování.....	31
1.3. Záškoláctví.....	33
1.4. Agrese, šikana a jiné formy násilného chování	34
1.5. Rasismus, xenofobie a extremismus.....	35
1.6. Negativní působení sekt.....	36
1.7. Poruchy příjmu potravy	37
1.8. Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě	40
2. Indikátory rizikového chování u dospívajících, sociální dovednosti.....	42
2.1. Identita	43
2.2. Problémy.....	45
2.3. Vrstevníci.....	46
2.4. Hodnoty	48
2.5. Emoce	51
2.6. Informace.....	53
3. Úkoly z hracích karet, hodnocení hry.....	54
Kapitola čtvrtá: Možnosti využití hry Záludné město	66
Kapitola pátá: Ověření využitelnosti hry Záludné město při sociální práci	67
Závěr.....	79
Seznam použité literatury	80
Přílohy	84

Úvod: Vítejte v Záludném městě

V prevenci rizikového chování existuje jedno velké nevyslovené etické dilema. Etika sociální práce i většiny ostatních pomáhajících profesí vyžaduje pracovat pouze se zakázkou klienta, tzn. s tím, s čím chce sám pomoci. Ve výchově a prevenci je to ale často jinak.

Máme představu, co je zdravé, žádoucí a pro klienty „to správné“ a pracujeme tak, abychom u dětí rozvíjeli takové dovednosti a pomáhali jim tvořit takové postoje, které budou podporovat zdravý životní styl a vyhýbání se chování, které ohrožuje jejich život a zdraví. Etiku pak doháníme tím, že nepřesvědčujeme a nezastrašujeme, ale prezentujeme prevenci jako rozvoj dovedností, které podpoří dítě v odpovědnosti za svůj život a právu kvalifikované volby. Tento přístup má ale jednu velkou nevýhodu, a tou je potřeba dostat se s klienty k tématům, s nimiž oni sami často nepřicházejí, především proto, že nejsou schopni je definovat nebo o nich mají nepřesné či zavádějící informace.

A právě za tímto účelem vznikla desková hra Záludné město, která zábavnou a nenásilnou formou otevírá prostor pro práci s dospívajícími na postojích k tématům jako např. závislostní chování, agrese a šikana, rasismus a xenofobie, rizikové sexuální chování a dalším.

Původně byla vytvořena jako metodická pomůcka pro pedagogy určená k hodnocení efektivity preventivního programu a k jeho samostatné realizaci.

Pro potřeby sociální práce s rizikovou mládeží jsem se rozhodla ji přizpůsobit poté, co se ukázala být velmi užitečným a výjimečným nástrojem. Tato modifikace, nástin možností jejího využití a popis zkušeností s její aplikací v zařízeních pracujících s rizikovou mládeží je obsahem této diplomové práce.

A tak s heslem „Kdo si hraje, nezlobí“, přeji příjemnou zábavu.

Kapitola první: Co je Záludné město

Myšlenka vývoje deskové hry Záludné město vznikla v roce 2007. V té době jsem měla za sebou již několik let zkušeností v oblasti primární prevence rizikového chování, nespočet rozhovorů s dospívajícími, jejich učiteli a odborníky z pomáhajících profesí. Opakovaně se ukazovala určitá bezmoc pracovníků základních škol vyrovnat se svou zákonnou povinností na zajištění preventivního programu školy. Tuto bezmoc řeší většina škol tak, že si na prevenci najímá externí organizace, což má určitě mnohé výhody, zároveň ale velká omezení. Při práci externí organizace je pro školu mnohem obtížnější začlenit výstupy programu do výchovy a vzdělávání svých žáků. Společně s kolegyní PhDr. Alenou Petrišcovou jsme začaly hledat způsoby, jak školám v tomto údelu nabídnout pomocnou ruku. Snažily jsme se vytvořit metodu, která by byla pomůckou pro pedagogy, zároveň by ale byla zajímavá a šitá na míru potřebám dospívajících žáků. Tak vzniklo Záludné město.

Záludné město je interaktivní desková hra, která přináší otevření prostoru pro práci s dospívajícími v oblasti prevence rizikového chování a rozvíjí schopnost dospívajících přemýšlet o tématu a formulovat k němu vlastní názory a postoje. Je určena pro dospívající ve věku 13-16 let. Verze hry pro základní školy umožňuje pedagogům pracovat s celou třídou zároveň a mapovat úroveň znalostí a dovedností dané třídy. Metodu mohou školy využít ve všech třídách sedmého až devátého ročníku. Na základě výstupů ze hry hodnotí, které informace a dovednosti je potřeba rozvíjet a přizpůsobují rámcové vzdělávací programy a zejména preventivní program školy těmto výstupům. Hra je vytvořena tak, aby bylo možné ji hrát opakovaně, po čase tedy může škola evaluovat, zda a jak se jednotlivé třídy posunuly a zda je tedy navržený preventivní program efektivní.

Jelikož se testováním metody podařilo ověřit, že hra je pro klienty zajímavá a otevírá prostor pro práci s tématy rizikového chování, rozhodly jsme se

pokračovat v jejím rozvoji. V první řadě došlo k vytvoření metodické pomůcky pro pedagogy, která by jim usnadnila zacházení s technikou. Tohoto úkolu se ujala jako speciální pedagog PhDr. Alena Petriščová.

Druhá cesta rozvoje se nabízela sama od chvíle, kdy se podařilo prokázat efektivitu hry pro otevírání prostoru pro diskusi o rizikovém chování. Jako sociální pracovnice jsem začala přemýšlet, zda by hra využitelná i v prostředí sociální práce s rizikovou mládeží, kde je někdy obtížné najít cestu k tématům, s nimiž sami klienti nepřijdou. Tato diplomová práce si proto dala za cíl ověřit možnosti využití Záludného města ve službách, kde se pracuje s dospívajícími ve věku 13 až 16 let. Kromě otevření prostoru k diskusi o tématech rizikového chování by hra měla fungovat také jako nástroj k mapování znalostí a dovedností jednotlivých klientů tak, aby bylo možné výstupy dále využít při práci s dospívajícími. Zda a jak se to podařilo, se dozvíme v dalších kapitolách této práce.

Kapitola druhá: Metody práce

Kapitola nazvaná Metody práce má za úkol seznámit nás s přístupy, které tvořily teoretická východiska pro modifikaci hry Záludné město pro potřeby sociální práce s rizikovou mládeží. Podrobně nám také popíše samotný nástroj Záludné město a naučí nás, jak s tímto nástrojem zacházet.

1. Popis nástroje „Záludné město“

Záludné město je desková hra, kterou jsme s kolegyní PhDr. Alenou Petriščovou vytvořily původně jako nástroj pro evaluaci a realizaci preventivních programů rizikového chování pro základní školy.

Ukázalo se však, že by mohla být dobře použitelná také v oblasti sociální práce, konkrétně tam, kde se pracuje s dospívajícími individuální a také skupinovou formou. Jedná se zejména o nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, programy indikované prevence, probační programy, diagnostické a výchovné ústavy, dětské domovy. Cílovou skupinou jsou klienti ve věku 13-16 let.

Nyní se tedy seznámíme s upravenou verzí této pomůcky¹.

Zdůvodnění potřeby

Při sociální práci s rizikovou mládeží je často obtížné otvírat s klientem diskusi o rizikovém chování, jeho postojích a zkušenostech. Organizace tak často pracují jen s tématy, která klient sám přinese, a o preventivní intervence se pokoušejí v jejich rámci.

Záludné město přináší možnost věnovat se s klienty tématům, na která s nimi možná pracovníci ještě nenarazili, nebo se jich již dotkli, ale hledají prostor, jak se k nim vrátit podrobněji.

Úkoly, které klient ve hře plní, také v určité míře vypovídají o sociálních dovednostech, postojích a znalostech klienta. Hra umožňuje pracovníkovi si těchto charakteristik všimnout a opět se k nim vrátit při další práci s klientem.

¹ Více informací o hře samotné: Šmejkalová, Petriščová. Záludné město. (dosud nepublikováno), Petriščová, A. Záludné město. Metodická pomůcka pro pedagogy. Rigorózní práce PDF UK, Praha 2009.

Záludné město je tedy pro sociální práci především nástrojem k otevření prostoru pro práci s tématy rizikového chování a nástrojem k ověření sociálních dovedností klientů.

Skupinová nebo individuální metoda?

Záludné město je při sociální práci ideální hrát se dvěma až šesti klienty, je však možné jej použít i při individuální práci s jedním klientem.

Skupinová práce je vhodná, pokud je cílem pracovníka preventivně působit na všechny klienty, tedy otevřít téma, na která s různými klienty opakovaně naráží, a dá se tedy předpokládat, že preventivní práce bude užitečná pro více klientů.

Skupinová práce také umožňuje sledovat vzájemné interakce mezi klienty, jejich sociální fungování. Ukazuje klientovu schopnost prosadit se ve skupině, spolupracovat, pomáhat ostatním, nebo naopak tendenci klienta znevažovat názory ostatních vrstevníků, obavu se před ostatními vyjadřovat atd.

Skupinová práce, zejména s více než třemi klienty, je však náročnější na administraci. Je třeba zajistit, aby klienti respektovali čas, který potřebuje hráč ke své odpovědi, snažili se mu nenapovídat, nebo naopak nezesměšňovat jeho názory. Pracovník tedy musí zajistit, aby byla práce se hrou pro klienty bezpečná, a zároveň do ní byli všichni neustále vtaženi.

Pokud se pracuje s více klienty, je také obtížnější hodnotit jejich dovednosti a postoje. Jestliže se chce pracovník věnovat především pozorování postojů a dovedností klientů, je výhodnější snížit počet klientů, s nimiž bude hru najednou hrát.

Herní plán

K tématům rizikového chování se hra dostává prostřednictvím úkolů na hracích kartách. Úkoly jsou modelovými situacemi. Herní plán má vyznačená místa, v nichž klienti tyto úkoly plní.

Šmejkalová, R., Petrišcová, A. *Záludné město*. Design Axell, R.

Jak vidíme, herní plán znázorňuje město. Rozložení herního plánu se má co nejvíce přibližovat realitě, proto stejně jako v životě odchází hráč ráno z domova a tráví svůj čas v různých částech města (dopoledne ve škole, odpoledne v parku nebo se setkává s přáteli na sídlišti, v klubech a na dalších místech), aby se zase večer vrátil domů. V každém vyznačeném místě na něj čeká úkol, který musí zvládnout. Cílem hry je splnit úkoly z hracích karet ve všech místech Záludného města (Sídliště, Škola, Park, Hospoda, Klub, Policie) a vrátit se domů (do políčka Domov) jako první.

Se zněním konkrétních úkolů z hracích karet se seznámíme ve třetí kapitole této práce.

2. Metody práce s rizikovou mládeží

K pochopení fungování hry Záludné město potřebujeme porozumět metodám práce, které umožnily jeho aplikaci pro sociální práci. V této části se proto podíváme na několik základních přístupů, na jejichž základě byla vytvořena samotná hra i navržen postup, jak s metodou zacházet při práci s klienty.

2.1. Dlouhodobé programy všeobecné primární prevence

V kapitole o metodách práce s rizikovou mládeží lze překvapivě vycházet z pilířů programů všeobecné primární prevence. Přestože jsou totiž cílené na všeobecnou populaci, dlouhodobý výzkum prokázal, že jsou efektivní právě především u dětí, které mají vyšší míru rizika ohrožení rizikovým chováním. Výzkum nazvaný *Evaluace primárně preventivního programu* byl pětiletý výzkumný projekt realizovaný v letech 2003 až 2007 Akademií věd ČR a Centrem adiktologie 1. LF UK. Cílem výzkumu bylo porovnat rozdíl mezi výsledkem intervence spočívající v realizaci preventivního programu na komunitní bázi (realizátorem bylo o.s. Prevc-Centrum) a aplikací pouze minimálního preventivního programu. Jednalo se o kvaziexperimentální studii kombinovanou s metodou ohniskových skupin a polostrukturovanými rozhovory se školními metodiky prevence².

Výsledky výzkumu potvrdily efektivitu dlouhodobých programů všeobecné primární prevence. Děti, které se zúčastnily preventivního programu³:

- vykazovaly nižší míru prevalence užívání alkoholu a také častěji vyjadřovaly negativní postoj k užívání alkoholu
- měly lepší znalosti o návykových látkách, dokázaly lépe diferencovat mezi rizikem spojeným s různými látkami a byly ve svých hodnoceních více realistické
- vykazovaly zdravější postoj k sobě, ke svým možnostem a k životu obecně

² Miovská, L., Miovský, M., Václavková, B. *Evaluace komunitního typu primárně-preventivního programu užívání návykových látek: souhrn výsledků*. Praha, 2008.

³ tamtéž

Hlavní pozitivní dopad programu se projevil právě u rizikových skupin, ty tvořily⁴:

- děti vyrůstající v neúplné rodině
- děti, které uváděly špatné vztahy alespoň s jedním z rodičů
- děti, jejichž starší sourozenci užívají návykové látky

Aby byl program primární prevence efektivní, musí splňovat standardy odborné způsobilosti⁵. Aby byly standardy naplněny, musí program zahrnovat následující kritéria⁶:

- je malý a interaktivní
- zahrnuje získávání relevantních sociálních dovedností a dovedností potřebných pro život
- využívá pozitivní modely
- je soustavný a dlouhodobý
- je prezentován kvalifikovaně a důvěryhodně
- je komplexní a využívá více strategií
- počítá s komplikacemi a nabízí dobré možnosti, jak je zvládat
- informace i formy působení jsou cílené a adekvátní vzhledem k cílové populaci a jejím demografickým a sociokulturním charakteristikám
- nepoužívá neúčinné prostředky

Všechna tato kritéria jsou základem hry Záludné město, která přímo vznikla na základě zkušeností s vedením dlouhodobých programů všeobecné primární prevence. I modifikace hry pro sociální práci tyto předpoklady naplňuje, ač jsou některé obsaženy v samotné službě, která může hru používat (kritérium program je dlouhodobý a soustavný zajišťuje např. nízkoprahový klub pro děti a mládež, nikoli hra samotná).

⁴ Miovská, L., Miovský, M., Václavková, B. Evaluce komunitního typu primárně-preventivního programu užívání návykových látek: souhrn výsledků. Praha, 2008.

⁵ Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek. Obecné standardy pro prevenci rizikového chování nejsou zatím v platnosti. Východiska jsou však velmi podobná.

⁶ Různí autoři: Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H. Zásady efektivní primární prevence. <http://www.adiktologie.cz/articles/cz/70/158/Zasady-efektivni-primarni-prevence-uzivani-navykovych-latek.html>. Vybrány kategorie relevantní pro preventivní působení v rámci sociální práce.

2.2. Klinické diagnostické metody

Klinické psychodiagnostické metody byly východiskem pro aplikaci hry Záludné město pro sociální práci s rizikovou mládeží. Jedná se o metody zaměřené na pochopení osobnosti klienta zachycující různé souvislosti a vztahy. Mezi klinické diagnostické metody se řadí pozorování, rozhovor a analýza spontánních produktů klienta, tedy metody, na nichž staví aplikace hry a práce s jejími výstupy.

Získané výsledky použití těchto metod nemají kvantifikovaný charakter, jsou hodnoceny kvalitativně, což klade požadavky na osobnost, kvalifikaci a schopnosti sociálního pracovníka. Oproti kvantitativním metodám nabízejí informace nezachytitelné diagnostickými testy a umožňují okamžitou interakci mezi pracovníkem a klientem.

Využití hry Záludné město má charakter experimentu, v němž jsou klientovi navozovány situace, na které musí reagovat. Úkoly ve hře jsou zároveň spontánními produkty klienta. Sociální pracovník pak pozoruje, jakým způsobem klient o tématu přemýšlí, jaké má znalosti, jak je schopen tyto znalosti využít v konkrétní situaci, a jak se jeho sociální dovednosti projevují. V průběhu hry a po jejím skončení pak využívá s klientem metodu rozhovoru, která mu umožní zachytit ještě další charakteristiky. V rozhovoru by měly zaznít otázky mapující, zda v oblastech, v nichž klient neodpověděl správně, šlo o nedostatek informací, neschopnost se správně vyjádřit, nebo o neschopnost aplikovat informace v popsané situaci. Otázky se také mohou týkat klientových zkušeností, pracovník se může ptát, zda se klientovi lépe odpovídalo na otázky, které popisovaly situace, s nimiž se již setkal, ptát se, které to byly atd.

2.3. Individuální plánování

Služby, pro které je navržena modifikace hry Záludné město, pracují s klienty individuálně a dlouhodobě. Každá taková služba by měla zahrnovat individuální plánování. Podle kontextu služby vychází z dohody o poskytování služby (např. v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež) u těch, které využívají klienti dobrovolně, nebo jsou individuální plány domlouvány při nástupu klienta do služby, kterou má nařízenou (ústavní péče, probační program atd.). Plánování při

poskytování sociálních služeb vyžaduje Zákon o sociálních službách (108/2006). Dětské domovy mají povinnost realizovat roční a týdenní plány výchovně vzdělávací činnosti dle Zákona o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních (109/2002)⁷.

Procesem plánování jsou chápány činnosti, intervence, během kterých se pracovníci aktivně zajímají o situaci uživatele služby, sledují jeho příběh v čase a obtížná témata řeší prostřednictvím realizovaných intervencí⁸.

Výstupy hry Záludné město je možné začlenit do individuálních plánů klientů, zejm. do oblastí:

- cílů, ke kterým má služba směřovat
- souhrnu potřeb podle sfér klientova života a popisu příležitostí k jejich uspokojování
- přehledu plánovaných postupů, prostředků a kroků, které povedou k dosažení cílů

2.4. Rozvoj sociálních dovedností

Metody rozvoje sociálních dovedností se využívají zejména při sociální práci, pedagogice, poradenství a psychoterapii. Přístup každé z těchto disciplín se liší v používaných metodách. Cíl a základní východiska však zůstávají stejná.

Rozvíjet dovednosti lze při skupinové i individuální práci. Skupinová práce umožňuje rozlišovat, které chování je považováno za žádoucí a nežádoucí, děje se tak jednak zpětnou vazbou od pracovníka i ostatních členů skupiny, a dále pozorováním chování ostatních členů skupiny a reakcí na ně.

Individuální práce spočívá v rozhovorech o situacích ze života dospívajícího, pomoci v jejich porozumění, v hledání alternativ k jeho reakcím a chování a v nácvičku adekvátnějšího chování.

Mezi sociální dovednosti jsou obvykle řazeny tyto dovednosti⁹:

⁷ Matoušek, O., Pazlarová, H., Baldová, L. Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mladistvých s důrazem na děti odcházející z ústavní výchovy. 1. Vyd. Člověk hledá člověka, Praha 2008. ISBN 978-80-254-2756-9.

⁸ Pracovní skupina pro dodefinování NZDM. Pojmosloví Nizkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM). Česká asociace streetwork, o.s, Praha 2008.

⁹ Kalina, K., Čtrnáctá, Š., Richter, J. Devět rad, jak ušetřit...2. dopl. Vyd. o.s. Sananim a A.N.O., Praha 2002. str. 6.

- jak čelit tlaku okolí, spolužáků, party
- jak komunikovat s dospělými, vrstevníky, mladšími dětmi
- jak vytvářet adekvátní a zdravé kamarádké vztahy
- jak se přiměřeně prosazovat (asertivita)
- jak se lépe ovládat a rozhodovat
- jak nenásilně zvládat konflikty
- jak rozpoznávat následky určitého jednání (a tím zvýšit odpovědnost za vlastní chování)
- jak se učit
- jak zvládat úzkost a stres

obecně by se daly rozdělit do tří základních oblastí¹⁰:

- identifikace a vyjadřování pocitů
- komunikace s jinými lidmi
- sebeřízení (self-management)

Hra Záludné město a následná práce s jejími výstupy mapuje, ve kterých dovednostech má klient nedostatky, a je tedy třeba je s ním při další práci rozvíjet.

2.5. Tvořivé činnosti

Tvořivé činnosti mají v práci s dospívajícími nezastupitelnou úlohu. Umí je upoutat, pomoci jim otevřeně se vyjadřovat a hledat nová řešení problémů. Aby měly tvořivé činnosti v práci s dospívajícími význam, měly by se držet několika zásad:

- musí být pro klienta zábavné
- vyžadují aktivní zapojení klienta
- dospívající by měl rozhodovat o plnění úkolu v co největší možné míře
- navazují na předchozí práci a výstupy jsou uplatnitelné při další práci s klientem

Při skupinové práci by měly činnosti vycházet ze složení skupiny, osobnosti jednotlivých klientů, zejména jejich potřeb, a ze sociálního a kulturního zázemí klientů.

¹⁰ Geldard, K., Geldard, D. Dětská psychoterapie a poradenství. 1. Vyd. Portál, Praha 2008. ISBN 978-80-7367-476-2.

Modifikace hry Záludné město pro sociální práci je navržena tak, aby co nejvíce vycházela z běžného prostředí klientů a charakteru cílové skupiny služeb. Témata jsou pro tyto dospívající zajímavá, mají v nich dostatek prostoru vyjadřovat své názory a postoje. Výstupy mají přesah do další práce s jednotlivými klienty i s celou skupinou.

3. Jak se hrou zacházet¹¹

Kapitola Jak se hrou zacházet nám popíše návod ke hře a nastíní metodiku pro sociálního pracovníka.

Příprava

Herní plán položte na zem nebo na stůl tak, aby se kolem něj všichni vešli a byl pro všechny hráče snadno dostupný. Každé místo hracího plánu (města) má vyznačený prostor pro karty s jednotlivými úkoly. Jak které karty rozdělit, poznáte podle jejich vzhledu (na lícové straně karty je nakresleno místo, k němuž se otázka vztahuje).

Každý hráč dostane 1 hrací kostku a 1 figurku, kterou umístí na políčko domov. Dostane jednu kartu hráče, kam bude ukládat získané žetony.

Každý hráč by měl mít připraven dostatek prázdných papírů a alespoň jednu tužku.

Vedoucí hry si ponechává žetony, které přiděluje za splnění úkolu.

Průběh hry

- a. Hra jde po směru hodinových ručiček.
- b. Hod kostkou:

Hráč, který je na řadě, hází hrací kostkou. Po šestce se znovu nehází.

- c. Pohyb figurkou podle hodu kostkou:

Pokud se hráč hodem kostkou dostane na místo vyznačené pro plnění úkolu (např. park), pokračuje ve hře dál (podle bodu d.). Pokud ne, hází kostkou další hráč.

- Pokud hráč na kostce přehodí počet potřebných políček, které zbývají k místu pro plnění úkolu, má dvě možnosti:
 - Před místem, kde chce plnit úkol, může zůstat stát a čekat do příštího kola.
 - Nebo může jít dál a k místu se následně vrátit.
- Figurky se ve hře nevyhazují, více figurek může stát na stejném políčku.

¹¹ Upraveno dle Šmejkalová, R. Petriščová, A. Záludné město. Praha, 2008. Nepublikováno.

- d. Obrácení vrchní karty v místě určeném pro plnění úkolu:
- Kartu obrací hráč, který házel kostkou a je tudíž na řadě.
 - Hráč si přečte znění úkolu.
 - Poté předá kartu s úkolem vedoucímu hry.
- e. Splnění úkolu:
- Za splnění úkolu se považuje správné zodpovězení otázky, vyjádření názoru (v počtu stanovených argumentů).
 - Za splnění úkolu obdrží hráč od vedoucího hry žeton. Hráč umístí žeton na příslušné políčko na kartě hráče. V každém místě mohou hráči získat pouze jeden žeton. Pokud procházejí místem znovu, už zde úkol neplní.
- f. Ostatní:
- Na ulici jsou další 4 políčka označená jako MHD. Pokud na ně hráči vstoupí, mohou si bez hodu kostkou vybrat, do jakého místa se přesunou. Úkol v místě plní ihned. Před těmito políčky nemohou čekat na správné číslo hodu.

Konec hry

Vyhrává ten hráč, kterému se podaří nejrychleji získat všechny žetony a vrátí se jako první zpět do místa herního plánu označeného jako domov. Tím je hra ukončena i pro ostatní hráče.

Popis metody práce pro sociální pracovníka

Jak bylo uvedeno výše, hru lze využít jednat pro otevření prostoru pro diskusi o tématech z oblasti rizikového chování, a také k hodnocení dovedností klientů.

Pokud se pracovník rozhodne se hrou pracovat jako s nástrojem k otevření diskuse, funguje hra podobně jako preventivní program.

Klient, který je ve hře na řadě, si vytáhne hrací kartu s úkolem a pokusí se úkol splnit. Pracovník mu s odpovědí může pomáhat kladením doplňujících otázek, může se ptát, zda se klient již se situací setkal, a zda by mohl při plnění úkolu využít některé ze svých zkušeností. Možné doplňující otázky jsou popsány ve třetí kapitole u seznamu úkolů z hracích karet. Zároveň se může pracovník po

odpovědi klienta doptávat i ostatních hráčů. Z jejich odpovědí pak ukotvuje správné odpovědi. Na závěr každé otázky by měl ještě shrnout výstup.

Pokud pracovník využívá hru více diagnosticky, má připravené záznamové archy, které obsahují seznam všech otázek použitých v této modifikaci hry. Seznam je rozdělen do šesti kategorií (viz druhá kapitola toho textu). U každé otázky je šest sloupečků (jeden pro každého hráče), do nich má možnost zapsat křížek nebo otázku odškrtnout. Křížek symbolizuje nesplnění úkolu (podle kritérií návodu ke hře). Odškrtnutí otázky znamená, že klient neměl s odpovědí potíže.

Co během hry pozorovat a o čem jednotlivé odpovědi klienta mohou vypovídat, si ukážeme na konci třetí kapitoly této práce.

Jak vidíme, tato metoda není objektivizovaná, je nástrojem hodnocení rizik, který vychází z profesionálního posouzení situace sociálním pracovníkem. Ten však k tomu získá jednak teoretická východiska, zároveň s klientem pracuje a tudíž ho zná, a především bude to on, kdo bude s klientem dále pracovat na základě vyhodnocení techniky.

Kapitola třetí: Rizikové chování

1. Typologie rizikového chování

Aby bylo možné přizpůsobit Záludné město potřebám sociální práce s rizikovou mládeží, musíme si uvědomit, které faktory zvyšují míru ohrožení dospívajících chováním, jenž může zkomplikovat jejich osobnostní vývoj. Jinými slovy musíme vědět, které postoje a osobnostní rysy dělají rizikovou mládež rizikovější, než je většina populace. Předpokládám, že tendence k různým typům rizikového chování není náhodná, vychází z nashromáždění určitých postojů a projevů, budeme se proto příčinám rizikového chování nejprve věnovat odděleně.

Rizikové chování je pojem nahrazující dříve užívané termíny sociálně patologické/ sociálně nežádoucí jevy. Jedná se o chování, které může ohrozit život, zdraví nebo sociální integritu jedince, nebo chování, které je namířeno proti zájmům společnosti definovaným zákony¹².

Jako členění nám v následujícím textu výborně poslouží kategorizace rizikového chování Doc. Miovského a PhDr. Zapletalové, kterou prezentovali na konferenci primární prevence v roce 2006¹³.

Jedná se o:

- Závislostní chování
 - Legální návykové látky
 - Nelegální návykové látky
 - Patologické hráčství (gambling), virtuální drogy (netolismus)
- Rizikové sexuální chování, onemocnění HIV/AIDS
- Prekriminální chování (v našem textu zúženo na oblast Záškoláctví)
- Agrese, šikana a jiné formy násilného chování
- Rasismus, xenofobie a extremismus

¹² Matoušek, O. Slovník sociální práce. 1. Vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0. str. 185.

¹³ Miovský, M., Zapletalová, J. Systém primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace. Příspěvek Konference primární prevence, 2006. www.adiktologie.cz

- Negativní působení sekt
- Poruchy příjmu potravy
- Rizikové sporty (rozšířeno o Rizikové chování v dopravě)

Diskutovanou kategorií je kriminalita, na kterou se ale, podobně jako velká část odborníků (např. právě Miovský, Zapletalová), budeme dívat jako na související s ostatními typy rizikového chování.

Jednotlivým kategoriím rizikového chování a především jejich příčinám se nyní budeme věnovat podrobněji. V každé oblasti se seznámíme se základními charakteristikami daného rizikového chování. Dále se dozvíme, čím je takové chování pro dospívající atraktivní, a které vlastnosti a osobnostní rysy lze považovat za rizikové indikátory.

1.1. Závislostní chování

Závislost lze definovat jako soubor psychických (emočních, kognitivních, behaviorálních) a somatických změn, které se vytvářejí jako důsledek opakovaného užívání psychoaktivních látek¹⁴. Pod závislostní chování se tak jednoznačně řadí kategorie legálních návykových látek, tedy užívání alkoholu a kouření tabáku, a kategorie nelegálních návykových látek (zejm. užívání kanaboidů, halucinogenů, stimulancií, opiátů, těkavých látek a psychofarmak).

Mnoho odborníků (např. Nešpor, Pernicová, Csémy¹⁵) se také kloní k názoru, že patologické hráčství a netolismus, tj. návykové chování ve vztahu k počítačům, mají se závislostí na psychoaktivních látkách řadu společných rysů. Jde zejména o zanedbávání jiných sociálních, materiálních, rodinných a pracovních hodnot a závazků, dále intenzivní puzení ke hře, které lze jen těžko ovládnout, a trvale se

¹⁴ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9. str. 289.

¹⁵ Nešpor, K., Pernicová, H., Csémy, L. Jak zůstat fit a předejít závislostem. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-299-8.

opakující hráčství i přes mnoho nepříznivých důsledků. Dalším projevem je tendence zvyšovat čas trávený hraním nebo čas trávený u počítače¹⁶.

Mezi příčiny užívání návykových látek (dále jen NL) patří následující faktory¹⁷:

1) zakázané ovoce

Užívání drog je zakázané. V ČR je trestným činem výroba, distribuce, držení drog ve větším množství než malém, ne užívání samotné, přesto je užívání NL dětmi a dospívajícími vnímáno jako zakázané. U kategorie legálních návykových látek je zakázáno je prodat či umožnit jejich užívání dětem mladším 18ti let.

2) nevšední zážitky

Drogy jsou spojovány s tajemným, nepoznaným, exotickým, novým, což jsou hodnoty důležité zejména v období dospívání, ty zvyšují riziko experimentů s nelegálními NL. Experimenty v dospívání souvisejí se vznikem identity, jejich prostřednictvím se dospívající snaží poznat a ukázat kým je a kým není, co chce a čemu se chce vyhnout.

3) skupinový tlak

Dítě či dospívající je ve skupině uživateli drog tlačeno k užívání ostatními, ale i vlastní snahou o přizpůsobení se, ztotožnění se s referenční vrstevnickou skupinou. Ve vrstevnické skupině dochází v dospívání i ke srovnávání se s ostatními, příčinami užívání NL se tak mohou stát ctižádostivost a soupeřivost.

4) uspokojení potřeby

Některé z účinků drogy mohou uspokojit aktuální potřebu dítěte např. potřebu na něco zapomenout, uvolnit se, necítit něco, lépe komunikovat, prosadit se atd.

5) tolerance ve společnosti

Legální návykové látky jsou českou společností vnímány jako běžná součást společenského života. O tom vypovídá i skutečnost, že většina dospívajících má první zkušenost s alkoholem i jeho užitím ve vlastní rodině.

¹⁶ Nešpor, K., Pernicová, H., Csémy, L. Jak zůstat fit a předejít závislostem. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-299-8.

¹⁷ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha, 2001. ISBN 80-247-0135-9.

6) vyrovnávání se se zátěží

Dalšími nejčastějšími důvody pro další užívání drog jsou nuda, stres, osobní problémy, nemoc, přetíženost.

Nejvíce ohrožené jsou děti, které nemohou prožít to, co jim drogy nabízejí, jinou cestou. Dále děti, které se pohybují v prostředí, kde je užívání drog vnímáno jako normální nebo je dokonce oceňováno¹⁸.

Pokud se budeme zabývat příčinou, která se zdá nejrizikovější co do rozvoje závislosti, tedy skutečností, že některé účinky drog mohou aktuálně uspokojit potřeby dospívajícího, je třeba se jednotlivým skupinám návykových látek věnovat odděleně¹⁹.

1.1.1. Legální návykové látky

Alkohol

Studie o užívání návykových látek v české populaci ukázaly, že kolem 98% dotázaných 15letých dětí má zkušenost s pitím alkoholu²⁰.

Účinky alkoholu jako snížení úzkosti, uvolnění psychického napětí, snižování zábran, zlepšení nálady, zvýšení sebejistoty, v dalších fázích pití pak útlum, ospalost, až stav bezvědomí, jsou pro velkou část dospívajících velmi přitažlivé. To je podpořeno tím, že alkohol je nejčastěji konzumován ve skupinách, v české společnosti tvoří běžný doplněk oslav, významných událostí. Abstinence je leckdy vnímána dokonce jako nenormální. Tezi, že konzumace alkoholu je společností podporovaná, potvrzuje jeho snadná dostupnost (i přes platný zákon o zákazu podávání alkoholu dětem do 18ti let), velký výběr a nízká cena.

Alkohol je rizikový zejména pro dospívající nacházející se v obtížné životní situaci, dále pro děti, které mají snížené sebevědomí a zábrany v komunikaci, a děti pohybující se v prostředí, kde je zejm. nadměrná konzumace alkoholu považována za normální, resp. je oceňována nejčastěji vrstevnickou skupinou.

¹⁸ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha, 2001. ISBN 80-247-0135-9.

¹⁹ Viz také Petriščová, A. Záludné město. Metodická pomůcka pro pedagogy. Rigorózní práce PdF UK Praha, 2009.

²⁰ Mravčík, V. a kol. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2007. Úřad vlády ČR, Praha, 2008. ISBN 978-80-87041-46-8. Projekt Evaluace komunitního programu primární prevence o.s. Prev-Centrum a projekt Městské části Praha 2.

Tabákové výrobky

Podle výzkumné studie Městské části Praha 2 má s kouřením tabáku zkušenost téměř polovina dotázaných dětí ve věku 11 až 15 let, z toho denně kouří 17% žáků 9. tříd²¹. Vidíme tedy, že i tabák je pro dospívající velmi snadno dostupný.

Tabák není užíván až tak pro akutní účinky (ty jsou pro začínající kuřáky spíše spojené s nevolností), jako ze sociálních důvodů. Kouření představuje snadný způsob k seznámení, navázání rozhovoru, potvrzení soudržnosti skupiny, kde je kouření společným znakem. Kouření také funguje na principu odměn, což je pro dospívající tvořící si identitu a učící se spoléhat na vlastní hodnocení (nezávislé na vidění dospělých) nebezpečné co do rychlého rozvoje psychické závislosti. Ve školní populaci se tvoří skupiny kuřáků a nekuřáků, konzumace tabáku ve skupinách je vnímána jako rituál pro přestávku. Mezi dospívajícími mají často kuřáci statut dospělejších, než jejich spolužáci, kteří nekouří. V posledních letech roste počet dívek kuřeček proti chlapcům kuřákům, to může být způsobeno jednak vnímáním cigaret jako módního doplňku, zejm. tzv. „dámských slim“ cigaret a také skutečností, že kouření snižuje chuť k jídlu. Tak může být kouření považováno za nástroj snižování tělesné váhy.

V poslední době je také moderní kouření vodní dýmky, které není vnímáno jako nebezpečné, naopak je považováno za nevšední společný zážitek.

Skutečnost, že k abstinčním příznakům při závislosti na nikotinu patří nervozita a neklid, je často zaměňována s představou, že kouření způsobuje uklidnění i u nekuřáků nebo začínajících kuřáků. Kouření se tak stává strategií pro překonávání životních obtíží, což opět urychluje vznik závislosti, zejm. u dětí, které nemají osvojené mechanismy k překonávání konfliktů a vyrovnávání se se zátěží.

1.1.2. Nelegální návykové látky

Stimulační drogy

Jako stimulační drogy jsou označovány látky ovlivňující člověka tak, že ho aktivují, povzbuzují, nebo zvyšují jeho tempo a bdělost. Hlavním účinkem je

²¹ Mravčík, V. a kol. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2007. Úřad vlády ČR, Praha, 2008. ISBN 978-80-87041-46-8.

zlepšení nálady, potlačení únavy a hladu. Patří sem pervitin, extáze (někdy může způsobovat halucinace), kokain, crack, amfetamin, efedrin a speed.

Stimulační drogy jsou pro dospívající atraktivní především tím, že fyzická závislost na nich téměř nevzniká a tyto drogy je tak možné poměrně dlouhou dobu užívat pouze příležitostně. Užívají se ve společnosti – v klubech, na párty, diskotékách, večírcích, jsou tedy spojeny se zábavou. Stimulační drogy navíc odstraňují zábrany, zvyšují sebevědomí a schopnost komunikovat a navazovat vztahy s ostatními.

Opiáty

Navozují pocity uvolnění, útlumu, otupělosti k problémům, omezení funkce pozornosti, paměti a úsudku. Únik od reality s sebou přináší nevnímání pocitů hladu, chladu a bolesti. Patří sem braun, heroin, kodein, morfium, opium. Pro dospívající jsou velmi nebezpečné právě proto, že umožňují únik od problémů, relaxaci a nevnímání bolesti. Mohou být přitažlivé hlavně pro děti potýkající se s osobními problémy.

Halucinogeny

Způsobují halucinace, tedy poruchy vnímání, nejčastěji zrakové, vzbuzují pocity odosobnění, úniku do fantazie. Patří sem LSD, lysohlávky, meskalin, durman, PCP („andělský prach“). Jsou atraktivní zejména pro dospívající toužící po nevšedních zážitcích. Jejich užívání souvisí s touhou experimentovat a hledat dobrodružství. Často se užívají v partě jako společný zážitek.

Konopné látky

Prohlubují stávající emoce, vyvolávají pocity radosti, výbuchy smíchu, výřečnost, zvýšené smyslové vnímání (mohou vyvolat zrakové, sluchové nebo taktilní iluze a halucinace). Dochází k poruše prostorového vnímání. Patří sem marihuana a hašiš. Konopné látky jsou mezi dospívajícími rozšířené téměř stejně jako alkohol a tabák, podle Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách z roku 2007 mělo alespoň jednu zkušenost s konopnými látkami 45,1% žáků 9. ročníků

a studentů prvních ročníků středních škol²². Nebezpečnost konopných látek je mezi dospívajícími zlehčována, kouření marihuany je často vnímáno jako normální. Velké rozšíření těchto látek je pochopitelné vzhledem k jejich účinkům (pocitům euforie a pohody), ale i pro jejich užívání v partě formou společenského rituálu.

Konopné látky navíc užívá většina konzumentů jen příležitostně. Dospívající mají málokdy zkušenost s někým, kdo by na nich byl závislý a projevovaly by se na něm nežádoucí účinky.

Těkavé látky (organická rozpouštědla)

Těkavé látky jsou levné, snadno dostupné a nabízejí únik od reality, nevnímání a zapomenutí na problémy. Způsobují euforii, apatii, ospalost, spánek spojený s barevnými sny, uvolnění, až ztrátu vědomí. Sahají po nich zejména dospívající s nižším ekonomickým a sociálním zázemím a s těžkými osobními problémy. Mezi těkavé látky řadíme toluen, aceton, benzín, trichlorethylen, rajský plyn, různá lepidla a ředidla. V posledních letech byl zaznamenán také nárůst čichání plynů do zapalovačů, zejména mezi dětmi na základních školách.

Psychofarmaka

Mezi účinky patří útlum, uklidnění, zpomalení celkové reaktivity, snížené vnímání bolesti. O sklonu k užívání psychofarmak se mluví v rodinách, kde jsou léky dětem snadno dostupné a jsou běžně užívány při sebemenších obtížích. Psychofarmaka se mezi dospívajícími často kombinují s jinými látkami, zejména s alkoholem (v této souvislosti se mluví i o zneužívání Ibalginu/Ibuprofenu), nebo je nahrazují při nedostatku jiných drog. Mezi nejčastěji zneužívaná psychofarmaka patří Diazepam, Rohypnol, Noxyron, Veronal, Apaurin, další sedativa, hypnotika a analgetika. Jsou snadno dostupné, např. v domácí lékárně. Skutečnost, že společnost nevnímá psychofarmaka jako nebezpečná (jde přece o léčiva), zvyšuje jejich přitažlivost pro experimenty mezi dospívajícími.

²² Mravčík, V. a kol. Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2007. Úřad vlády ČR, Praha, 2008. ISBN 978-80-87041-46-8.

1.1.3. Nelátkové závislostní chování

Pod nelátkové závislostní chování se nejčastěji řadí kategorie patologického hráčství (hry pro získání zisku, gambling), hraní na počítači a fungování ve virtuálním světě (netolismus).

Patologické hráčství

Jde o poruchu jednání, která se vyznačuje nutkáním ke hře a nekontrolovaným zaujetím hrou. Nutkání ke hře je spojeno s vnitřním napětím, které se sníží teprve tehdy, když jedinec začne hrát. Porucha je častější u mužů. Obvykle se začne projevovat v adolescenci nebo mladé dospělosti. Gambler pocítuje při hře příjemné vzrušení a uspokojení. Čím větší hazard, tj. čím větší je riziko ztráty, tím větší vzrušení prožívá. Pro hazardní hráčství je typické, že si hráč může koupit výhru, nejde jen o hru jako aktivitu, ale o hru jako předpoklad zisku.

Jako příčiny patologického hráčství se často uvádějí:

- neschopnost řešit problémy, tendence k únikovému chování
- touha zbohatnout, nedostatek finančních prostředků, nepravidelné příjmy
- potřeba vyniknout, vyhrávat
- nedostatek sebevědomí
- touha po dobrodružství, pocity nebezpečí
- poruchy pozornosti, syndrom hyperaktivity, hrací automat má schopnost udržet pozornost
- citová deprivace
- kontakt s prostředím, kde se automaty vyskytují, např. učni číšnických oborů, děti majitelů restaurací a heren²³

Pro dospívající jsou výherní automaty přitažlivé, jelikož podporují iluze o rychlém zbohatnutí, snadné dostupnosti finančních prostředků, vlastní genialitě, když se hráč snaží přijít na systém, jak automat obelstít. Hra je únikovým chováním, individuální aktivitou, nabízí únik před neřešenými problémy.

²³ Nešpor, K., Pernicová, H., Csémy, L. Jak zůstat fit a předejít závislostem. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-299-8.

Hraní na počítači

Přináší uvolnění napětí, agrese, únik od reality, problémů, snadné zaplnění volného času. Učí dítě neefektivně řešit konflikty, unikat z řešení problémů. Pro dospívající je atraktivní, jelikož hra je předvídatelná, nabízí bezpečnější prostředí než vnější svět, přináší možnost kontrolovat, co se kolem děje. Nabízí také snadné rozpoznávání kompetencí, což je v období dospívání, které provází nejistota, kým dospívající je a co se mu daří, prostředkem pro vlastní pozitivní hodnocení a zvyšování sebevědomí. Jde o hru, tedy zábavnou aktivitu, v níž nejsou na dospívajícího kladeny žádné nároky, tím přináší únik od problémů, pocitů nedostačivosti. Hra je tématem ke sdílení společných zájmů s vrstevníky, nabízí prostor pro srovnávání se s ostatními, možnost vyniknout. S rozvojem informačních technologií, kdy je počítačová gramotnost považována za nezbytnou pro úspěch ve vnějším světě, je trávení času u počítače společností podporováno. Pro dospívající je navíc hraní snadno dostupné, většina jich má počítač doma.

Virtuální svět

O virtuálním světě mluvíme v souvislosti se sociálními sítěmi, komunikací s lidmi prostřednictvím internetu. Cílem takového chování je navazování vztahů, sdílení zájmů a zážitků, případně vytvoření lepšího (bezpečnějšího) světa, než v realitě. Týká se seznamovacích portálů, internetových komunit, chatů, komunikačních kanálů (icq, skype).

Fungování ve virtuálním světě přináší menší riziko selhání a neúspěchu, dospívající může filtrovat, které informace o sobě sdělí, prostřednictvím počítače lze snáze navazovat vztahy.

Shrnutí příčin netolismu:

- snadné trávení volného času
- snadnější komunikace s vrstevníky, zbavení se pocitů studu, zábran
- možnost říct o sobě jen to, co chci, vybudovat si novou identitu
- únik od osobních problémů
- hledání blízkosti, problémy v komunikaci v běžném světě
- poruchy pozornosti, syndrom hyperaktivity, počítač je schopen udržet pozornost

1.2. Rizikové sexuální chování

Mezi rizikové sexuální chování dospívajících nejčastěji řadíme předčasně zahájený sexuální život, nechráněné sexuální aktivity s rizikem nechtěného otěhotnění a šířením pohlavně přenosných chorob, promiskuitu, prostituci, pornografii, internetové sexuální aktivity a další rizikové sexuální aktivity.

Rizikové sexuální chování bývá spojováno s chybějícími dovednostmi pro udržování kvalitních partnerských vztahů.

Předčasně zahájený sexuální život znamená sexuální chování v době, kdy dospívající není psychicky nebo fyzicky dostatečně zralý. V ČR je tato hranice stanovena na 15. rok věku. Předčasným sexuálním chováním je tak myšleno sexuální chování dříve než v 15ti letech (s výjimkou masturbace, která je běžná i v dřívějším věku) nebo po 15. roce, ale z nežádoucích důvodů (snaha přizpůsobit se vrstevníkům, nevynikat negativně, snaha prokázat svou „vyspělost“, s nevhodným partnerem, z touhy po dobrodružství, bez dostatku informací o sexualitě).

Nechráněné sexuální aktivity souvisejí většinou s nedostatkem informací, mýty objevujícími se mezi vrstevníky, nízkým sebevědomím a neschopností vymezit se, chránit se, dále s předčasně zahájeným sexuálním životem a sníženou otevřeností okolí k diskusi o sexualitě.

Promiskuita je časté střídání sexuálních partnerů. Jejím hlavním rizikem je šíření pohlavně přenosných onemocnění. Svědčí často o neschopnosti navazovat trvalé uspokojivé mezilidské vztahy. Výzkum o sexuálním chování v ČR z roku 1998²⁴ ukázal, že nejvíce mužů (22,8 %) mělo za život 6-10 sexuálních partnerek. Většina žen (21,7%) uvedla celoživotně pouze 1 sexuálního partnera. Výzkum také prokazoval tendenci ke zvyšování počtu sexuálních partnerů, v roce 1993 uvedlo počet 31 a více sexuálních partnerů 4,2 % mužů a 1,1% žen, za dalších pět let vzrostlo procento dotazovaných s takto vysokým počtem téměř na dvojnásobek

²⁴ Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR – situace a trendy. 1. Vyd. Portál, Praha, 2001. ISBN 80-7178-558-X.

u mužů a více než čtyřnásobek u žen. Alarmující jsou také počty náhodných sexuálních partnerů, které rostou podobně.

Skutečnosti, které zvyšují riziko velkého počtu sexuálních partnerů:

- dysfunkční rodina, chybějící uspokojivé vztahy mezi jejími členy, deprivace
- pití alkoholu, užívání drog
- sexuální zneužití v dětství
- mladší věk zahájení sexuálního života
- touha po dobrodružství, riskování
- snaha vyniknout mezi vrstevníky, potvrdit vlastní atraktivitu, sebevědomí

Prostituce je definována jako pohlavní styk za účelem materiálního zisku, který je spojený s častým střídáním partnerů. Jde o poskytování sexu jako služby bez intimního vztahu.

Příčiny prostituce²⁵:

- malá kritičnost, vysoké sebevědomí
- touha po neúměrném materiálním zajištění
- dysfunkční rodina – neúplné rodiny, rizikové chování rodičů, lhostejné vztahy v rodině, sexuální zneužívání, nucení k dětské prostituci
- nezájem o obvyklé formy trávení volného času s vrstevníky, nestrukturovaný volný čas, nuda, riziková vrstevnická skupina
- touha po lehkém životě
- touha po dobrodružství, riziku
- nevnímání sexuality jako důležité přirozené součásti člověka
- prostředek k získání financí pro jiný typ rizikového chování, nejčastěji závislostní chování
- chybějící emocionální vazby

Pornografie je zobrazování sexuální události slovem, obrazem, či zvukem za účelem sexuálního vzrušení, náhradního uspokojení, finančního výtěžku. Materiály s námětem pornografie jsou v současné době pro dospívající poměrně

²⁵ Večerka, K. přednášky Rizikové skupiny. Katedra sociální práce FF UK, 2004-2005.

snadno dostupné. Mohou vést ke zkresleným představám o partnerských a sexuálních vztazích, fyzických parametrech a vedou ke stírání rozdílů mezi milováním s partnerem a sexuálním aktem. Některé děti mohou mít také sklon napodobovat viděné chování, např. násilné sexuální chování.

Shrnutí příčin rizikového sexuálního chování dospívajících

Na rizikové sexuální chování má vliv, jaké normy skupiny a společnosti dospívající vnímá. Dospívající jsou ovlivněni především normami vrstevníků, které mohou vést k tlaku brzkého zahájení sexuálního života. Jako fakta a normy je také vnímáno množství mýtů a fantazií (týká se např. promiskuity a nevěry).

Zaměření společnosti na výkon ovlivňuje, jak dospívající vnímají pohlavní styk. Sex pak může být často hodnocen v měřítkách výkonnosti (v kolika letech, jak často, jak dlouho, s kolika partnery, kolikrát apod.).

Rizikové sexuální chování může být také prostředkem k dosažení a uspokojení potřeb a cílů dospívajících, je možností potvrzení vlastního sebehodnocení, zvýšení sebevědomí, pocitu dospělosti.

K rizikovému sexuálnímu chování přispívá i nejistota ohledně rolí mužů a žen a ve společnosti.

1.3. Záškoláctví

Příčiny záškoláctví by se daly rozdělit do tří základních kategorií. První souvisí se školní neúspěšností, kdy je záškoláctví prostředkem k vyhnutí se nepříjemným situacím (zkouškám, písemným pracím, špatným známám) a umožňuje nepřiznání si školního neúspěchu, vyhýbání se konfrontaci s negativním sebehodnocením, pocitům nedostačivosti, neschopnosti obstát. Druhou příčinou mohou být obtíže v začlenění se do třídního kolektivu, šikana ve třídě, které se dospívající snaží vyhnout. Třetí příčina souvisí s nevnímáním vzdělání jako hodnoty, což může vycházet z hodnot, které vyznává rodina dítěte a s hodnotami vrstevnické skupiny, se kterou tráví dospívající volný čas. Dospívajícím vzniká větší množství volného času, působí zde fenomén zakázaného ovoce, záškoláctví může uspokojovat touhu po dobrodružství. To podporuje i skutečnost, že na záškoláctví se někdy může přijít, resp. začít se řešit, až po několika měsících.

1.4. Agrese, šikana a jiné formy násilného chování

Agresivní chování je definováno jako porušení sociálních norem, které omezují práva a narušují integritu živých nebo neživých objektů²⁶. Na agresivitu lze nahlížet jako na prostředek k dosažení cílů, resp. jejich uspokojení, pokud stojí cíli v cestě překážky. Je také jedním z obranných mechanismů, kdy člověk tuto překážku nebo zdroj ohrožení, odstraňuje útokem. U dospívajících je tato forma chování spojena také s tím, že přináší jistotu vlastních kompetencí, potvrzuje vlastní moc, což jsou pro dospívající, potýkající se s pocity nejistoty a hledající vlastní identitu, důležité hodnoty. Agresivnímu chování předcházejí pocity zlosti, hněvu, vzteku, které jsou projevem uvědomění si zátěže.

K agresivnímu chování přispívají jednak vrozené dispozice, které se ale rozvíjejí učním (pozitivním posilováním, učním nápodobou), dále normy skupiny, silné citové strádání, kde agrese slouží k odreagování frustrace, neschopnost rozlišovat sociální okolí na blízké a cizí, např. v důsledku citové deprivace v dětství. K agresi přispívají dále pocity strachu ze ztráty důležitých hodnot, blízkých osob, vztek a rozhořčení, zejm. pokud má člověk tendenci hledat při zátěžové situaci viníka, jehož prostřednictvím by mohl stres odreagovat. Agrese může být i zdrojem náhradního uspokojení v oblasti potřeby seberealizace, citové akceptace, může souviset se snahou navrátit si sebeúctu, pokud se dotyčnému nebo někomu z jeho okolí děje nespravedlnost, s níž se jedinec neumí vyrovnat jinými prostředky. Agrese také může být náhradou za produktivní činnost, v níž člověk není úspěšný. Ve snaze zbavit se pocitů bezmoci, pak agrese může posilovat sebeúctu a přinášet pocity moci,²⁷.

Podobně lze vysvětlit i šikanu, v níž je násilná činnost projevem skupiny. Skupinová identita podporuje sebevědomí, sebejistotu a mění uvažování, citové prožívání. Člen skupiny snáze získává pocity moci, není nucen k individuální odpovědnosti, zbavuje se úzkosti ze samostatného rozhodování. Proto je šikana nejčastěji páchána skupinou agresorů. Šikana pak představuje fiktivní ovládnutí světa, agresor se cítí být mocný, oběť mu to potvrzuje svou závislostí. Šikana představuje zvýšenou potřebu sebeprosazení, důvodem mohou být omezené

²⁶ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9. str. 266.

²⁷ tamtéž

schopnosti agresora spolu se sklonem jednat agresivně. U šikany se také mluví o teorii přenosu, kdy se agresor pokouší odmítnout vlastnosti, kterých se u sebe bojí, tím, že je trestá u jiných. Proto se šikana nejčastěji děje dětem, které jsou přecitlivělé, úzkostné, nejisté, sociálně neatraktivní. Agresor tak šikanou dává najevo, že on takový není²⁸.

Co se týká obětí, jedná se často o děti, které jsou tiché, nejisté, úzkostné, mají nízké sebevědomí, obvykle jsou fyzicky slabé, neobratné, často se řadí k nižší sociální vrstvě. Nemívají dobrý sociální status, roli může hrát i rasová odlišnost. Tyto děti mívají málo rozvinuté sociální dovednosti, neumějí navazovat kontakt, mívají zábrany v komunikaci, bývají pasivnější²⁹.

Šikana je onemocněním skupiny, více než polovina adolescentů se přiznává, že by se bála proti šikaně něco podniknout³⁰, často v obavě, že by se tak terčem šikany mohli stát oni sami. Šikana navíc obsahuje mechanismus racionalizace, kdy jsou oběti vnímány jako ti, kteří si za to mohou sami, většinou pro svou odlišnost. Negativní hodnocení oběti snižuje pocity viny agresora i přihlížejcích.

K agresivnímu chování a šikaně přispívají také následující okolnosti. Agresoři získávají výhody, agrese jim přináší pocit moci a nadřazenosti. Při šikaně dochází k tvorbě hierarchie, která je zúčastněným jasná, dobře se v ní orientují, zvláštním způsobem tak přináší bezpečné prostředí zejm. pro agresory a svědky šikany. Počáteční stadia šikany bývají vnímány jako legrace, skupině přinášejí vytržení z běžného školního dne, zajišťují zábavu, často jsou zlehčovány i dospělými. Na závěr je důležité říct, že některé děti neumí zvládat/řešit konflikty jinou formou než násilím.

1.5. Rasismus, xenofobie a extremismus

Projevy rasismu, xenofobie a extremismu mají podobné příčiny, jaké byly popsány u agresivního chování. Především se tato forma rizikového chování objevuje zpravidla ve skupinách. Už sama skupinová identita podporuje sebevědomí, přináší pocit moci. Pokud je skupina navíc vnímána jako silná

²⁸ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

²⁹ tamtéž

³⁰ tamtéž

a nebezpečná, mezi vrstevníky vzbuzuje strach a respekt, pocity moci, které prožívají její členové, jsou o to silnější. Ve skupině dochází k transformaci systému norem, hodnoty skupiny převáží nad individuálními hodnotami jednotlivých členů³¹. Ideologie, na nichž jsou extremistické skupiny a rasové a xenofobní postoje založeny, navíc přináší pocit jistoty a řádu. Rasově a xenofobně orientované postoje využívají i tendence k hledání obětího beránka, jehož prostřednictvím si jedinec odreagovává frustrace a prožívané negativní emoce.

Prevence rasismu, extremismu a xenofobie staví na respektu k odlišnostem, vzájemné toleranci a schopnosti vyvarovat se předsudků a stereotypního chování. Usiluje o aktivní pochopení a podporu vztahů mezi většinovou společností a menšinovými skupinami³².

1.6. Negativní působení sekt

Aby byla organizace považována za sektu, musí splňovat minimálně tři znaky. Prvním je existence vůdce, který představuje absolutní mocenskou a znaleckou autoritu. Druhým znakem je hierarchická organizace, členové se musejí podřítit normám, názory neslučující se s názorem vůdce nejsou tolerovány. Posledním znakem je sociální izolace, členové jsou podporováni v omezení sociálních kontaktů mimo sektu, sekta je uzavřenou skupinou.

Motivy ke vstupu do sekty se dělí do tří základních kategorií³³. První jsou existenciální motivy, ty se týkají smrti, potřeby smyslu a potřeby platných morálních pravidel, hodnot. Druhou kategorií představují sociální motivy, zejm. potřeba někam patřit, dobrý pocit z blízkého vztahu se skupinou. Třetím motivem bývá náboženství, vstup do konkrétní sekty ovlivňují výběr podle dispozic a postojů. Vágnerová³⁴ mluví také o významu rituálů, které přináší specifické prožitky.

Jako příčiny vstupu do sekty jsou uváděny tyto chybějící potřeby:

³¹ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

³² Petriščová, A. Záludné město. Metodická pomůcka pro pedagogy. Rigorózní práce PdF UK Praha, 2009.

³³ Remeš, P. Přednáška: Poradenská činnost v oblasti sekt a nových náboženských směrů. PPF PVŠPS, Praha, 2005.

³⁴ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

- potřeba jistoty a řádu, zejména tehdy, pokud se zdá vlastní svoboda jako ohrožující
- potřeba autority, někoho, kdo by rozhodoval a přijímal odpovědnost
- Tato nenaplněná potřeba může u dospívajících souviset s osamotňováním se od rodiny v situaci, kdy ale dospívající ještě není připraven k úplné nezávislosti.
- snaha o emoční přijetí a potvrzení vlastní významnosti

Sekta nabízí lásku, bezvýhradné přijetí, potvrzení osobní hodnoty.

Členství v sektě může být i snahou o únik od problémů, reakcí na životní zátěže, frustrace, stresy, ale také protestem proti okolnímu světu. Nabízí silnou skupinovou identitu. U některých lidí může být příčinou vstupu do sekty ochota přijmout učení, které není omezeno na současnost a materiální hodnoty, základem je potřeba získání něčeho trvalého, jistého a nezpochybnitelného, co by mohlo sloužit jako životní opora.

Motivací ke vstupu do sekty mohou být navíc pocity méněcennosti, nejistoty, osobní problémy, vztahové potíže, neúspěchy, hledání smyslu života.

1.7. Poruchy příjmu potravy

Prevence poruch příjmu potravy by měla být jednoznačně mířena na dospívající. Téměř polovina nemocných je ve věku 15-19 let³⁵. Poruchy příjmu potravy souvisejí s tělových schématem, tedy představou o vlastním těle a postojem k němu. Ten vychází z kognitivních schémat a emočního zpracování³⁶. Ovlivňují ho jednak zkušenosti se sebou samým, s vlastními tělesnými pocity, obrazem vlastního těla, reakcemi ostatních, srovnávání sebe s ostatními, s normou, tj. ideálem, prezentovaným např. v médiích. Poruchy příjmu potravy jsou důsledkem narušeného vztahu k sobě samému. Pro vytváření tělového schématu je důležité právě období dospívání. V něm dochází k biologickým změnám, které jsou viditelné, a o kterých může dospívající začít mít představu, že by mohly být jiné, tedy že by mohl vypadat jinak, než vypadá. V dospívání zároveň dochází k vytváření nové identity, jež může v představách dospívajících se vzhledem

³⁵ Krch, F.D. Poruchy příjmu potravy. 2. akt. Vyd. Portál, Praha 2005. ISBN 80-247-0840-X.

³⁶ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha 1999. ISBN 80-7178-214-9.

vysoce korelovat. Dospívající může mít dojem, že jeho budoucí úspěch, ať už sociální nebo profesní, bude záviset od jeho vzhledu. Tělesná atraktivita pak ovlivňuje sebehodnocení. Poruchy příjmu potravy mohou mít základ také v přijetí, resp. nepřijetí ženské/mužské role. Toto onemocnění se týká spíše dívek a žen, v menším měřítku se ale vyskytuje i u chlapců.

Nejzávažnější z poruch příjmu potravy jsou mentální anorexie a mentální bulimie. Obě onemocnění mají společný strach z tloušťky, u mentální anorexie dochází k odmítání potravy, někdy pak v důsledku dlouhodobého hladovění následují záchvaty přejídání a následně snaha o snížení váhy nadměrným cvičením, zvracením, užitím projímadel nebo diuretik. U mentální bulimie se střídají období hladovění se záchvaty přejídání a následným zvracením.

Pokud se podíváme na příčiny poruch příjmu potravy, jedná se zejména o³⁷:

- nevyvážený vývoj dítěte v dospívání
- rodinné vztahy a zvyklosti (problémy s komunikací, vyjadřováním a kontrolou emocí)
- kulturní příčiny (kult krásné, nepřirozeně štíhlé ženy, nejasná identita žen)
- problémy v komunikaci s vrstevníky
- snížené sebehodnocení
- nadměrné nároky na sebe a svůj výkon
- zaměření na fyzický vzhled
- osobní problémy

Příčiny u mentální anorexie a mentální bulimie se mohou také lišit. Uvedeme proto příčiny ještě odděleně:

příčiny mentální anorexie³⁸:

- důraz na výkon, nesplňování očekávaných požadavků na výkon
- nejistota, obavy
- neschopnost řešit osobní problémy, zklamání, konflikty
- pocity viny, studu, neschopnosti, nejistoty, frustrace, stavy úzkosti, vnitřní prázdnoty
- neuspokojené citové potřeby – např. osamocení, konflikty s bližními

³⁷ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha 2001. ISBN 80-247-0135-9.

³⁸ Leibold, G. Mentální anorexie. 1. Vyd. Nakladatelství Svoboda, Praha, 1995. ISBN 80-205-0499-0.

- nedostatečné sebevědomí
- zkreslené vnímání těla
- odmítavý přístup k tělesným potřebám
- nadměrné sebeovládání, nadměrné přizpůsobování se sociálním tlakům
- potraviny používané jako výchovný prostředek (odměna, trest)
- zábrany v komunikaci, konflikty v mezilidských vztazích
- obavy z budoucnosti, strach z dospělosti, odmítání světa dospělých
- úsilí o něco mimořádného, o dosažení úspěchu
- negativní představy o roli ženy v partnerství a ve společnosti
- strach ze vznikajících sexuálních potřeb v dospívání, narušený vztah k sexualitě (u poruch příjmu potravy se často hovoří o zkušenosti nemocných se sexuálním zneužíváním)
- nedostatek vhodných hodnotových představ

povahovými vlastnostmi, které zvyšují riziko onemocnění mentální bulimií, jsou³⁹:

- nutkavé jednání (i v dětství) k odvrácení obávaného nebezpečí, snížení úzkosti
- nesprávné nebo chaotické jídelní návyky v rodině
- perfekcionismus – snaha být ve všem dokonalý a tím utiřit zvýšenou sebekritičnost a nízké sebevědomí, nerealisticky velká očekávání
- úzkostnost – nejistota, pocit ohrožení, bezmoc
- puritánství a asketismus – morální je překonat vlastní potřeby, včetně jídla, trestání se za neschopnost vyrovnat se s problémy
- zranitelnost – zvýšená snaha zalíbit se druhým
- závislost – potřeba vedení a potvrzování od ostatních
- sebekritičnost – vnímání sebe jako bezmocného, neschopného, s potřebou podpory ostatních
- nestálost – kontrola nad jídlem zastupuje kontrolu nad nestabilními instinkty a radostmi

39 Papežová, H. Bulimia nervosa. 1. Vyd. Psychiatrické centrum Praha, Praha 2003. ISBN 80-85121-81-6.

- impulzivita – snaha o snížení napětí, neschopnost adekvátně zacházet se stresem, negativními emocemi (např. se vztekem)

Podobné příčiny může mít i zneužívání anabolik a steroidů.

1.8. Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě

Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě souvisí s potřebou experimentovat a dosahovat nevšedních zážitků, zejm. v období dospívání. Mezi členy vrstevnické skupiny, která v dospívání nabývá na významu, dochází ke srovnávání se s ostatními, to je součástí tvorby identity a sebehodnocení. Je přirozené, že srovnávání může probíhat formou soutěží ve snaze dosáhnout co nejlepšího výkonu. Adrenalinové sporty jsou navíc mezi dospívajícími atraktivní. Jedná se také o jednu z tolerovaných forem, jak ventilovat agresi.

Když mluvíme o rizikových sportech, máme na mysli jednak běžné sporty, u kterých ale nejsou dodržovány zásady bezpečnosti (jízda na kole bez helmy, triky na kole, rychlá jízda na nepřehledných úsecích cest, jízda mimo vyznačenou trasu), dále o užívání návykových látek (zejm. steroidů a anabolik) při sportovních aktivitách, o již zmíněných adrenalinových sportech, a také o fenoménu poslední doby tzv. sensation seekers (hledací vzrušení), kteří se snaží u běžných činností dosáhnout co nejlepších výkonů, při kterých až ohrožují svůj život (např. přebíhají před tramvají, jezdí z kopce v nákupních vozících, skákají z výšek, přebíhají po střechách atd.). Tato forma rizikového chování se týká spíše chlapců.

Mezi příčiny rizikových sportů patří dosahování prestiže ve skupině, touha po výkonu, který nebude hned tak někým překonán, snaha o překonání nudy, tlak skupiny. Pro dospívající jsou přitažlivé i širokými možnostmi, jejich výběr je omezen pouze fantazií a hranicemi dospívajících.

Rizikové chování v dopravě zahrnuje řízení pod vlivem návykových látek, agresivní chování při řízení (soutěže v dopravě, maření pokusu o předjíždění, projevy zlosti při řízení, nadávky, fyzické útoky), chování v rozporu se zákonem (řízení dříve než v 18ti letech, bez řidičského průkazu, telefonování za volantem, nedodržování rychlosti, nebezpečné předjíždění), nerespektování pravidel v roli chodce (vbíhání do silnice, zkracování cesty přes silnici v důsledku šetření času, dělání naschválů řidičům, nerespektování semaforu).

Tato forma rizikového chování souvisí zejména s orientací na výkon, soutěživostí a agresivitou.

V kapitole jsme mohli vidět, že příčiny jednotlivých typů rizikového chování mají velmi podobné charakteristiky. Liší se však tím, které postoje, motivy a osobnostní rysy se shromáždí tak, že dospívající inklinuje k určitému typu chování. Mnoho dospívajících navíc nezůstává pouze u jednoho rizika, ale častá je kumulace různých typů rizikového chování. Z těchto dvou závěrů lze usuzovat, že pro práci s dospívajícími je nejefektivnější cestou ke snížení míry rizika komplexně koncipovaná prevence, tj. prevence založená na rozvoji dovedností. O kategorizaci příčin rizikového chování a stanovení potřebných dovedností si více povíme v další kapitole.

2. Indikátory rizikového chování u dospívajících, sociální dovednosti

V první kapitole jsme se věnovali popisu příčin rizikového chování dospívajících. Jak jsme viděli, příčiny všech typů rizikového chování mají velmi podobné charakteristiky. Pro účely následujícího textu si je můžeme rozdělit do šesti základních kategorií, kterým se budeme ještě věnovat podrobněji.

Příčiny rizikového chování jsem rozdělila do šesti základních kategorií:

- IDENTITA: kategorie se zaměřuje na schopnost porozumění změnám v dospívání, na představy o dospělosti a vztah dospívajícího k sobě samému
Pojmy: proces dospívání, touha po dospělosti, strach z dospělosti, sebevědomí, sebejistota, sebehodnocení, sebeúcta
- PROBLÉMY: kategorie ukazuje schopnost řešit problémy a konflikty, vyrovnávat se s životní zátěží, ověřuje komunikační dovednosti
Pojmy: osobní problémy, životní zátěže a strategie jejich zvládnutí (zejména útok a únik), konflikty, komunikace, zábrany v komunikaci
- VRSTEVNÍCI: kategorie vyjadřuje vztah k vrstevníkům a schopnost mezi nimi obstát
Pojmy: význam a vliv vrstevnické skupiny, její hodnoty, nároky na členy, začlenění se, skupinový tlak, soutěživost, srovnávání se s ostatními, vymezování se vůči druhým, respekt k odlišnostem
- HODNOTY: kategorie poukazuje na hodnoty, které považuje dospívající za důležité, a na způsoby zacházení s nimi
Pojmy: hodnoty, volný čas, uspokojování potřeb, cíle, výkonnost, úspěch a neúspěch, relaxace, osobní tempo, touha po dobrodružství, nevšedních zážitcích, potřeba experimentovat
- EMOCE: kategorie se zaměřuje na schopnost vnímání a zacházení s emocemi
Pojmy: emoce, jejich vnímání, navozování pozitivních emocí, negativní emoce: úzkost, napětí, vztek, bezmoc, stud, nejistota, zacházení s nimi
- INFORMACE: informace jako kognitivní složka postoje (KAB model)

2.1. Identita

Proces dospívání, touha po dospělosti, strach z dospělosti

Dospívání zahrnuje období puberty a adolescence, tedy období, kdy dochází k velkým biologickým, psychickým i sociálním změnám. K těmto změnám však nemusí docházet souběžně a vyrovnaně, dospívající může např. být již zralý biologicky, méně psychicky a sociálně. Tento rozpor klade na dospívajícího velké nároky.

Důležitým faktorem je i skutečnost, že začátek, trvání a průběh období dospívání se může u jednotlivých dospívajících výrazně lišit. Pro dospívajícího, pro kterého dochází v oblasti sociálních změn k nárůstu vlivu vrstevnické skupiny a v oblasti psychické k počátku tvorby samostatného sebehodnocení, je přirozené srovnávání se s ostatními vrstevníky. Tak se může dospívající obtížně vyrovnávat s tím, že jeho biologické změny jsou patrné dříve nebo později než u ostatních vrstevníků, zvláště v případě, kdy emočně není ještě tak stabilní, aby mohl tento rozdíl adekvátně zpracovat.

Ve vyrovnávání se s procesem dospívání je také důležitá představa, kterou má dospívající o dospělosti a roli muže a ženy ve společnosti. Někteří dospívající vycházejí z předsvědčení, že dospělost je méně náročná než dětství, očekávají více svobody, možností a samostatnosti, někdy méně výrazně vnímají povinnosti, které s sebou dospělost přináší. V touze po dospělosti také hrají roli členové vrstevnické skupiny a jejich hodnoty, zejména tehdy, pokud skupina „dospělé chování“ oceňuje. Může se však jednat o jakousi karikaturu dospělosti, prezentovanou navenek a projevující se často právě rizikovým chováním (kouřením, pitím alkoholu, agresivitou, nerespektováním pravidel).

Naopak dospívající, kteří vnímají zmatek ohledně rolí dospělých mužů a žen, nebo mají představu o těžkém údělu jednoho z pohlaví, se mohou přicházející dospělosti bát a odmítat ji. Tento postoj pak může vést k regresivnímu chování, kdy dospívající dává najevo, že není připraven na to, aby ho okolí mohlo začít brát jako dospělého, nebo k únikovému chování, v této souvislosti nejčastěji k netolismu. Strach z dospělosti je také typický pro poruchy příjmu potravy, kdy zejména dívky hubnutím zastavují růst sekundárních pohlavních znaků.

Aby děti adekvátně porozuměly procesu dospívání a byly připraveny na dospělost potřebují především:

- rozumět tomu, co se s nimi děje
- vnímat dospívání jako přirozené, individuální a důležité období
- mít vyvážené postoje k dospělosti
- získat větší jistotu o roli muže a ženy

Sebevědomí, sebejistota, sebehodnocení, sebeúcta

Období dospívání je charakteristické tím, že se mění povaha identity, vývojová psychologie dokonce používá termín vznik identity. V souvislosti s kognitivními a emočními změnami začíná dospívající hledat odpovědi na základní lidské otázky, tvoří si představu, jakým je a jakým není člověkem, jaké má vlastnosti, co je pro něj v životě důležité a kam v něm patří. Tuto představu také ukazuje svému okolí a očekává, jak na něj budou dospělí i ostatní vrstevníci reagovat. Hledání odpovědi na všechny tyto otázky s sebou přináší větší vnímání a změny v oblasti sebepojetí a s ním souvisejícím sebevědomím, sebejistotou, sebehodnocením a sebeúctou. U většiny dětí počátkem dospívání sebevědomí klesá, dospívající se na sebe dívá kritickým pohledem, což umožňuje právě ujasnění si vlastní identity⁴⁰. Pokles sebehodnocení pak s sebou ale může přinášet tendenci ke zvyšování sebevědomí rizikovými prostředky, zejména návykovými látkami. Pokud nízké sebevědomí přetrvává, může mít dospívající tendenci k únikovému chování až k sebevražedným pokusům.

Předpoklady ke vzniku odpovídající identity, které je potřeba rozvíjet, jsou:

- uvědomění si, že každý člověk je odlišný, má své kladné i záporné vlastnosti
- uvědomění si, co se mu daří, v čem je dobrý, co umí, jaké má dobré vlastnosti, za co si sebe může vážit, za co si ho mohou vážit ostatní
- smíření se s vlastními negativy, uvědomění, které nedostatky je možné ještě zlepšovat, hledání cest k jejich zvládnutí

⁴⁰ Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie. 2. akt. vyd. Grada, Praha, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

2.2. Problémy

Osobní problémy, životní zátěže a strategie jejich zvládnání (zejm. útok a únik), konflikty

Sociální změny v dospívání s sebou nesou přenášení větší míry odpovědnosti ze strany dospělých na dospívající. Dospívající zatím ale nemají dostatek zkušeností, s jejichž využitím by byli schopni životní zátěže a osobní problémy efektivně řešit. Vacínová a Langová⁴¹ uvádějí pět základních způsobů řešení problémů. Jsou jimi analogie, tedy využití stejného postupu, jaký je efektivní v jiných situacích. Dále postupná analýza a syntéza, která vyžaduje rozdělení cíle na dílčí kroky a hledání vztahů mezi jednotlivými částmi problému a využívá dříve osvojené vědomosti v nových souvislostech. Třetím způsobem je metoda pokusu a chyby, kdy člověk zkouší různé možné metody, dokud se nějaká z nich neukáže jako funkční. Další metodou je vhled, který je založen na schopnosti pochopit podstatné vztahy v problémové situaci, vyžaduje určité specifické vědomosti, týkající se problému. Poslední metodou je heuristický způsob, spočívající ve stanovení hypotézy řešení, která je výsledkem teoretického studia problému, praktických dovedností a znalostí relevantních problémů. Dospívání je ale obdobím, kdy se dospívající teprve učí vztahy mezi různými proměnnými chápat a dávat jim významy. Mění se kvalita myšlenkových operací, myšlení se stává abstraktnější, dospívající se učí vytvářet hypotézy, myšlenky hodnotit⁴². Tento proces je ale opět individuální u každého dítěte a dochází k němu postupně. Z toho vidíme, že ne všechny možné způsoby řešení problémů má dospívající k dispozici, jelikož vyžadují již určitý stupeň kognitivních dovedností. Metodou, která je pro řešení problémů nejméně náročná, tj. vyžaduje nejméně kognitivní vyspělosti, je metoda pokusu a chyby. Dá se tak usuzovat, že po většinu dospívání je právě tato metoda používaná pro řešení problémů, konfliktů a vyrovnávání se s nimi. Ta však přináší úskalí v případě, kdy dospívající nedohlédne všechny možné vztahy a důsledky, a prostředkem pro řešení problému se tak může stát rizikové chování, které se zdá jako dočasně přinášející vyřešení situace.

⁴¹ Vacínová, M., Langová, M. a kol. Kapitoly z psychologie učení a výchovy. 2. Vyd. Univerzita J.A. Komenského, Praha, 2007. ISBN 978-80-86723-42-6.

⁴² Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie. 2. akt. vyd. Grada, Praha, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

Cílem práce s dospívajícími dětmi, které se potýkají s osobními problémy, je rozvíjení dovedností pro řešení konfliktů a problémů. Jde o pomoc při hledání souvislostí, uvědomování si výhod a rizik možných řešení a přípravu na situace, kdy budou takové rozhodování využívat. Zároveň je potřeba dodat dospívajícím naději, že problémy jsou řešitelné a dospívající má kapacitu na jejich zvládnutí. Důležité je i doplňování informací o sociálních službách, které jsou k dispozici pro řešení životních obtíží. Nezbytnou dovedností je také ochota a umění o problémech mluvit, sdílet je s ostatními a hledat u nich podporu.

Komunikace, zábrany v komunikaci

Komunikační dovednosti výraznou měrou ovlivňují začlenění dospívajícího do vrstevnické skupiny, jeho sociální fungování. Dospívající, kteří mají v komunikaci zábrany, jsou pak náchylnější buď k únikovému chování, nebo k používání látek, které by jim umožnily lépe se začlenit a komunikovat s ostatními bez nejistoty, obav a studu.

Mezi komunikační dovednosti patří schopnost vyjádřit svůj názor a podpořit ho argumenty, dále schopnost pohotově reagovat, schopnost diskutovat, schopnost naslouchat ostatním a dávat jim najevo porozumění, schopnost použít informace k vytvoření postoje a uplatnit je v chování. Důležité je poukázat i na handicap dětí s logopedickou vadou a handicap cizinců, kteří žijí v České republice, ale nemluví dobře česky. U těchto může komunikační handicap výrazně zkomplikovat začlenění mezi vrstevníky a posílit pocity nejistoty a nízké sebehodnocení.

2.3. Vrstevníci

Význam a vliv vrstevnické skupiny, její hodnoty, nároky na členy, začlenění se, skupinový tlak

Většina autorů se shoduje na tom, že vliv vrstevnické skupiny v období dospívání roste. To souvisí s probíhající separací od rodiny a dalšími psychologickými a sociálními změnami. Také biologické změny, zejm. v oblasti sexuality, vedou k většímu přiklání se k vrstevnické skupině. Tento proces je tedy přirozený a žádoucí. Přesto se v jeho souvislosti mohou objevit určité potíže. Jedná se zejména o výběr skupiny, zvláště pokud je tato skupina nositelem některých

nežádoucích norem. Dále jde o obtíže se začleněním se, které souvisejí s osobnostními charakteristikami dítěte a s jeho schopností komunikovat a zacházet s vlastními emocemi. V začleňování se do vrstevnických skupin hraje roli také sebevědomí dítěte a jeho vnímání vlastní hodnoty.

Jedním z cílů prevence rizikového chování je posílení schopnosti dospívajících odolat skupinovému tlaku. Skupinový tlak je spjatý s normami skupiny a s přirozeným udržováním soudržnosti v malých sociálních skupinách. Právě proto, že vrstevnická skupina hraje v životě dospívajícího důležitou roli, je přirozené, že má dospívající obavy narušovat skupinovou soudržnost a vyjádřit nesouhlas s některými normami. Při práci s dospívajícími je potřeba zvědomovat tyto normy, leckdy se stává, že všichni členové skupiny jsou přesvědčeni, že se od nich určité chování očekává, ačkoli s ním většina členů nesouhlasí. Zároveň je žádoucí zvědomovat, čím se skupina stává soudržnou, resp. co drží její členy pohromadě, a v jakém chování může dospívající jednat sám za sebe, aniž by ohrozil své členství v této skupině. Důležitá je i podpora práva jednat sám za sebe a rozvíjení schopnosti vymezit se, tj. umět adekvátně vyjádřit svůj postoj a stát za ním.

Soutěživost, srovnávání se s ostatními, vymezování se vůči druhým, respekt k odlišnostem

V období dospívání dochází k důležité změně v oblasti sebehodnocení. Dospívající se při tvorbě vlastní identity přestávají spoléhat na hodnocení vlastní osoby rodiči a ostatními dospělými, ale začínají si tvořit vlastní náhled na sebe sama. Ten se vytváří zejména srovnáváním se s ostatními vrstevníky a jejich reakcemi na dospívajícího. V procesu tvorby sebehodnocení je přirozené, že se dospívající snaží nad ostatními něčím vynikat, být v něčem lepší než ostatní, tato skutečnost souvisí se zaměřením současné společnosti na výkon. Hajný⁴³ upozorňuje, že pocity neúspěchu v žádoucím chování (např. školní úspěšnosti) mohou vyvolat rezignaci a snahu zažít úspěch jinde, v jiném prostředí, často prostřednictvím rizikového chování. Na druhou stranu dospívající ukazuje kým je

⁴³ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha, 2001. ISBN 80-247-0135-9.

v konformitě se skupinou, jejímž je členem, nároky na konformitu jsou ve skupinách mládeže vyšší, než v jiných skupinách⁴⁴.

Kromě potřeby vrstevníky překonat, nebo je napodobovat, se objevuje ještě třetí tendence, a to lišit se od nich⁴⁵.

Dospívající prokazuje vlastní novou identitu také tím, že ukazuje kým není, od koho se chce odlišovat. Tato tendence se může často projevit v nerespektu vůči některým vrstevníkům. Nerespekt se v extrémním případě manifestuje v agresivním chování, šikaně, nebo v členství v ideologických skupinách utlačujících práva některých občanů.

Práce s dospívajícími má tak rozvíjet možnosti zažít úspěch v sociálně přijatelných oblastech, vést je od soupeřivosti k respektu k odlišnostem a ke spolupráci⁴⁶, a zvědomovat, kdy je vhodné být konformní a kdy být schopen se vymezit a prokázat vlastní názory a postoje.

2.4. Hodnoty

Volný čas, uspokojování potřeb, hodnoty, cíle, výkonnost, úspěch a neúspěch

Důraz na sociálně přijatelné a aktivní trávení volného času bývá odůvodňován prevencí nudy jako možného spouštěče rizikového chování. Na druhou stranu nutno podotknout, že i opačný extrém, tj. zaplnění volného času dospívajícího plánovanými činnostmi, může vést k přetížení dítěte a aktivování pocitů selhávání při plnění očekávání druhých i sebe samého. Trávení volného času by mělo vycházet ze zájmů dospívajícího a být naplněno aktivitou, která dospívajícímu přináší radost a zároveň při ní dochází k jeho osobnostnímu rozvoji. Riziková mládež bohužel nemá často pro takové trávení volného času optimální podmínky a mnoho služeb (resp. zájmových kroužků) má pro takové děti příliš vysoký práh, tj. dítě musí splnit mnoho podmínek, aby se do takové činnosti mohlo zapojit (chodit pravidelně, včas, spolupracovat s ostatními atd.). Nízkoprahové kluby, které pro tyto děti fungují, jsou řešením, pokud s dětmi pracují i individuálně a zároveň jim dobu strávenou v zařízení pomáhají naplnit aktivitami. Zároveň by

⁴⁴ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. 2.akt.Vyd. Portál, Praha 2003. ISBN 80-7178-771-X.

⁴⁵ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha, 2001. ISBN 80-247-0135-9.

⁴⁶ Krch, F.D. Poruchy příjmu potravy. 2. akt. Vyd. Portál, Praha, 2005. ISBN 80-247-0840-X.

ale pracovníci neměli rezignovat na možnost zapojit klienty i do aktivního trávení volného času mimo nízkoprahové zařízení, cílem by měla být integrace těchto dětí do běžného života.

Další oblastí této kategorie je uspokojování potřeb. Zde mluvíme o dovednosti rozumět svým potřebám, hledat sociálně přijatelné cesty pro jejich uspokojení (tedy tak, aby nebyla omezována práva ostatních) a o dovednosti umět odkládat uspokojení potřeby.

Tendenci k rizikovému chování ovlivňuje i systém hodnot dospívajícího, který je výraznou měrou spjat s jeho rodinou. Jelikož jsou hodnoty motivací člověka k jeho jednání, je zvědomování systému hodnot a diskuse o nich důležitou součástí preventivní práce. Z hodnotové orientace vycházejí i cíle, riziková dospívající se opět pohybují ve dvou extrémech, jedni na plnění cílů rezignovali a od života mnoho neočekávají, druzí naopak mají cíle nastavené tak vysoko, že jejich dosahování s sebou přináší mnoho obtíží a negativních pocitů. Velkým rizikem je i současné zaměření společnosti na podávání nadprůměrných výkonů a s nimi spojovaného štěstí. Hodnoty a cíle jsou silně spjaty s procesem vytváření identity, práce s nimi proto může pomoci dospívajícím se s tímto procesem lépe vyrovnat.

Posledním, co je v této kategorii nezbytné zmínit, jsou přirozené potřeby každého člověka zažívat úspěch a schopnosti vyrovnávat se s neúspěchem. Chybění možnosti úspěchu a schopnosti vyrovnávat se s neúspěchem jsou jednoznačně rizikové faktory.

Relaxace, osobní tempo

Jako rizikový indikátor se jeví i neschopnost dospívajícího adekvátně odpočívat. S tím se potýkají zejména hyperaktivní děti a děti, na které jsou kladeny vysoké nároky a které se musí vyrovnávat s neúspěchem a pocity nedostačivosti. Těmto dospívajícím mohou prospět znalosti některých relaxačních technik, podrobně se jim věnují např. Nešpor, Pernicová, Csémy⁴⁷.

V osobním tempu dochází v dospívání také k výrazným proměnám. Změny, které s sebou dospívání přináší, se mohou projevit ve zvýšené unavitelnosti, střídání

⁴⁷ Nešpor, K., Pernicová, H., Csémy, L. Jak zůstat fit a předejít závislostem. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-299-8.

ochablosti a apatičnosti s krátkými fázemi vystupňované aktivity⁴⁸. Tyto změny mohou u dospívajících vyvolávat nejistotu a negativní emoce a dospívající se mohou pokoušet upravovat své osobní tempo umělými prostředky. Proto je potřeba dospívajícím přirozenost výkyvů v tempu zvědomovat a učit je, jak s nimi zacházet. Užitečným se jeví kromě umění relaxace i podpora aktivního trávení volného času, schopnost jeho strukturování a důraz na nezbytnost spánku.

Touha po dobrodružství, nevšedních zážitcích, potřeba experimentovat

Všechny tři pojmy mají společné to, že jsou přirozenou součástí dospívání. Dospívající začíná uvažovat o dosud neexistujících možnostech, to ho přivádí ke zvýšené kritičnosti k dosud respektovaným normám a to potom k experimentování v oblasti chování, překračující běžné sociální normy⁴⁹. Úskalím při práci s mládeží je často zaměňované experimentování již s pravidelných chováním se závažnými důsledky. To se týká zejména oblasti návykových látek, v níž se nesprávně zaměňuje užívání se zneužíváním. Na nežádoucí důsledky takového přístupu poukazuje např. Marsha Rosenbaum⁵⁰. Experimentování slouží dospívajícím k zjištění a prokázání toho, kdo jsou, co chtějí a nechtějí. Po určité době ho většina dospívajících přirozeně opouští⁵¹. Přesto je možné preventivní prací snížit riziko experimentů a touhu po nevšedních zážitcích nebo je alespoň posunout do pozdějšího věku, kdy jsou méně rizikové než v období dospívání, zejm. raného. Tedy do doby, kdy je dospívající schopen již více zvažovat možné důsledky svého chování a kdy také zdravotní následky rizikového chování jsou nesrovnatelně nižší než v období tělesného vývoje. Toto východisko se realizuje zvědomováním motivů k experimentům a pomocí v hledání jiných možností, jak motivů dosáhnout, aniž by dospívající ohrozil svůj život a své zdraví. Fungující může být i předání informací o rizicích a práce se srovnáváním výhod a rizik daného chování.

⁴⁸ Langmeier, J., Krejčířová, D. Vývojová psychologie. 2. akt. vyd. Grada, Praha, 2006. ISBN 80-247-1284-9. str. 147.

⁴⁹ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

⁵⁰ Rosenbaum, M. Bezpečnost především...realistický přístup k dospívajícím a drogám. 1.Vyd. Drug Policy Alliance, 2007. Magistrát hl.m. Prahy a Centrum adiktologie 1.LF UK.

⁵¹ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha, 2001. ISBN 80-247-0135-9.

2.5. Emoce

Emoce, jejich vnímání, navozování pozitivních emocí

Charakteristickým rysem emocí je citlivost na změny ve vnitřním i vnějším prostředí organismu⁵². Není proto divu, že v oblasti emocí dochází v souvislosti s biologickými, psychickými i sociálními změnami dospívajícího také k výrazným proměnám. Pro dospívání jsou typické pocity nejistoty, studu, obav, ale i časté výkyvy nálad. Dospívající leckdy těmto výkyvům nerozumí, učí se teprve svým emocím rozumět, zpracovávat je a reagovat na ně. Práce s emocemi, jejich vnímáním a zacházením s nimi je tak další stěžejní oblastí práce s dospívajícími. Stuchlíková⁵³ se ve své práci věnuje tématu udržování pocitu štěstí, který by se nám mohl stát užitečným vodítkem. Udržování nebo zvyšování pocitu štěstí závisí na rozdílu mezi objektivní realitou a našim emočním stavem. Tento rozdíl může být překonán změnou objektivní reality (tím, že něco vykonáme), nebo změnou našeho hodnocení reality, nebo změnou postoje k tomuto rozdílu. Jinými slovy pocit štěstí si dospívající může zajistit aktivitou, nebo snížením očekávání, které od reality má. Toto očekávání by mělo vycházet z osobnosti dospívajícího, jeho aktivit a možností očekávání naplnit. Tento bod je stěžejní pro sociální práci s rizikovou mládeží, která zažívá pocity nedostačivosti při neschopnosti naplnit očekávání své nebo druhých, ale také pro ty dospívající, jejichž očekávání jsou výrazně snižené vzhledem k jejich možnostem. Ke zvyšování pocitu štěstí dále přispívá schopnost dát událostem, které kolem probíhají, jinou hodnotu, tedy mít schopnost vidět i v neúspěchu určité zisky (zkušenost, otevření jiných možností, menší zátěž atd.).

Radost jako krátkodobější emoce než štěstí vychází z aktivity. Cílem preventivní práce je podporovat dospívající v sociálně přijatelných aktivitách, které by jim přinášely pocit radosti.

U tématu pozitivních emocí se ještě zastavíme u fenoménu hrdosti, který je výsledkem pozitivního hodnocení něčeho, co vnímáme jako spojené s námi⁵⁴. V pocitu hrdosti hrají podstatnou úlohu reakce druhých lidí, je tedy možné pociťovat hrdost i za morálně chybné jednání, pokud je silně oceňované našimi

⁵² Stuchlíková, I. Základy psychologie emocí. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.

⁵³ tamtéž

⁵⁴ tamtéž

blízkými⁵⁵. Tak lze také vysvětlit rizikové chování ve vrstevnických partách mladistvých. V této souvislosti bych ráda znovu poukázala na potřebu dospívajících potvrdit vlastní kompetence a skutečnost, že pokud není možné tyto kompetence prokázat sociálně přijatelnými aktivitami, mají dospívající tendenci činit tak alespoň činnostmi nežádoucí⁵⁶.

Negativní emoce, úzkost, napětí, vztek, bezmoc, stud, nejistota, osamělost, zacházení s nimi

Negativní emoce tvoří samostatnou kapitolu, jelikož dospívající může mít schopnost vnímat své emoce, rozumět jim, ale již nemá schopnost s negativními emocemi zacházet.

Hněv, vztek a zuřivost jsou emoce lišící se v intenzitě prožívání a projevu. Objevují se, pokud dospívající hodnotí jednání druhého jako nespravedlivé a zhoršující jeho postavení⁵⁷. Při práci s agresivitou se obvykle užívají techniky vzbuzování pocitů viny po agresivním aktu a posilování empatie. Stuchlíková⁵⁸ v této souvislosti varuje před vzbuzováním strachu jako prevencí agresivity, v případě, kdy je agresivita obrannou reakcí, ji totiž může strach ještě zesílit. Strach samotný je reakcí na pocit nedostatku kompetencí ke zvládnutí úkolů a životních zátěží, pro dospívající je důležité rozvíjet jeho pocity, že jeho myšlenky a chování mají pro něj i pro ostatní určitou hodnotu, že je pro ostatní cenným⁵⁹.

Úzkost je trvalý pocit ohrožení, při němž ale není dospívající schopen definovat zdroj ohrožení, jde o ohrožení hodnot a sebepojetí. Protože je sebepojetí v dospívání teprve v procesu vytváření, je s dospíváním úzkost výrazně spjata. Prevencí úzkosti pomáhá zlepšení orientace v situaci a schopnost ji předvídat, to jsou dovednosti, které je tedy vhodné při práci s dospívajícími rozvíjet.

Další negativní emocií je smutek, ten podle Izarda (1977)⁶⁰ souvisí s pocitem separace, stavu, v němž se člověk cítí opomíjen, jakoby nikam nepatřil, má pocit,

⁵⁵ Stuchlíková, I. Základy psychologie emocí. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.

⁵⁶ Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. Vyd. Portál, Praha, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

⁵⁷ Stuchlíková, I. Základy psychologie emocí. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.

⁵⁸ tamtéž

⁵⁹ Hajný, M. O rodičích, dětech a drogách. 1. Vyd. Grada, Praha, 2001. ISBN 80-247-0135-9.

⁶⁰ in Stuchlíková, I. Základy psychologie emocí. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.

že není schopen komunikovat s ostatními, vyjadřovat své opravdové pocity nebo získat sympatie. Druhou příčinou smutku je pocit neúspěchu. Pro dospívající je užitečné porozumět významu smutku a vnímat ho jako nezbytnou a užitečnou emoci, která motivuje ostatní k tomu, aby mu pomohli. Tato emoce také slouží k posilování skupinové soudržnosti, a především motivuje lidi, aby změnili své životy⁶¹, poučili se ze zkušeností a vydali se jinou cestou.

Osamělost je emocí vyjadřující vnímaný nedostatek sociální interakce, která bývá spojována s plachostí, nesmělostí, vinou, úzkostí a frustrací⁶². Vyjadřuje problém se sebehodnocením a potíže se začleněním se ve vrstevnické skupině.

Poslední emoci, jejíž význam si zde ukážeme, je stud, jehož výskyt je nejčastější právě v období dospívání. Stud obsahuje negativní hodnocení sebe samého ve spojitosti se sociálními okolnostmi. Souvisí s pocitem, že je člověk posuzován ostatními, a že nereagoval adekvátně na požadavky dané situace⁶³. Prevencí pocitů studu je tak rozvíjení schopnosti orientovat se v sociálním prostředí, rozvíjení komunikačních dovedností a zvyšování sebevědomí.

Při práci s dospívajícími v oblasti emocí je užitečné rozvíjet schopnost emocím rozumět, dát jim význam, spojit je s určitou situací a chápat je jako vodítka pro další jednání.

2.6. Informace

Informace jako kognitivní složka postoje (KAB model)

Úplné a objektivní informace, podávané vhodnou formou, jsou dalším důležitým bodem preventivní práce. Vycházíme z tříložkového modelu postojů, který předpokládá existenci kognitivní, afektivní a behaviorální složky postoje (KAB model)⁶⁴. Informace představují právě kognitivní složku. Jinými slovy, aby se člověk choval určitým způsobem, musí mít o předmětu svého chování, kromě emočního vztahu k němu, také určité informace. To, jaké informace jsou mu dostupné, tedy ovlivňuje jeho postoj k dané věci a v důsledku pak jeho chování.

⁶¹ Tomkins (1962) a Izard (1977). In Stuchlíková, I. Základy psychologie emocí. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.

⁶² Stuchlíková, I. Základy psychologie emocí. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.

⁶³ tamtéž

⁶⁴ Kohoutek, R. Základy sociální psychologie. CERM, Brno 1998. ISBN 80-7204-064-2.

3. Úkoly z hracích karet, hodnocení hry

V této kapitole se seznámíme se všemi otázkami hry Záludné město, které jsou použity v modifikaci hry po potřeby sociální práce. V návaznosti na předchozí kapitolu jsou členěny do oblastí identita, problémy, vrstevníci, hodnoty, emoce, informace.

U každé kategorie si ukážeme, o čem mohou otázky vypovídat, čeho si je třeba při pozorování aplikace hry všimnout, a jaké jsou možnosti na témata navázat v další práci s klienty.

	1. Řekni tři věci, kterých si vážíš na opačném pohlaví
	2. Nakresli „typickou ženu“
	3. Vymysli pět kladných přívlastků, které charakterizují muže
	4. Pantomimicky předved' „dospívání“
	5. Bez použití tohoto slova a jeho slovního základu vysvětli, co je „dospělost“
	6. Vymysli ke svému jménu jednu svoji dobrou vlastnost, která začíná stejným písmenem jako tvoje jméno
	7. Jmenuj tři krásné části tvého těla
	8. Popiš kladnými slovy svůj obličej
	9. Vysvětli, co je „přitažlivost“
	10. Řekni tři tvé dobré vlastnosti

Otázky z kategorie Identita se člení do tří základních oblastí.

První tři otázky mapují očekávání klientů od role muže a ženy, představy, které o nich má klient. Vyjadřují také vztah k opačnému pohlaví. U těchto otázek je možné pokládat doplňující otázky jako např.

- Čím se liší žena od muže?
- Co dělá muže mužem? Ženu ženou? Kromě fyzického vzhledu ještě něco dalšího?
- Kdyby přiletěli mimozemšťani a ty bys měl/a za úkol vysvětlit jim, kdo je žena (muž), co bys řekl/a?
- Jaké vlastnosti, si myslíš, že mají jen muži (ženy) a ženy (muži) je nemají?

V otázkách se může projevit negativní hodnocení jednoho z pohlaví, to je vhodné téma k další, individuální, práci s klientem. Může být rizikovým indikátorem pro

rizikové sexuální chování, poruchy příjmu potravy a problémy ve vztazích s vrstevníky. Negativně může ovlivnit partnerské vztahy i vlastní sebehodnocení.

Další dvě otázky se věnují schopnosti klientů porozumět procesu dospívání a mapují vztah klienta k dospělosti. Porozumění procesu dospívání napomáhá dospívajícím lépe se vyrovnat se změnami, které se s nimi dějí.

Jak bylo uvedeno výše, někteří klienti mohou vnímat dospělost jako možnost „dělat si, co chci“, někteří naopak mají od budoucí dospělosti negativní očekávání. V odpovědích klientů může také zaznít, že dospělí se mohou chovat rizikově (nejčastěji „dospělost je možnost pít alkohol a kouřit“). Zrealnit očekávání klientů od dospělosti a porozumět tomu, čím se liší od dětství, je důležitým pilířem preventivní práce.

K lepší orientaci v odpovědích klientů, mohou napomoci otázky jako:

- Čím se liší dítě od dospělého?
- Jak člověk pozná, že už je dospělý?
- Jak to pozná na ostatních?
- Co se všechno děje s člověkem, když dospívá?
- Probíhá dospívání u všech stejně? V čem se liší?

Posledních pět otázek této kategorie spojuje vztah klienta k sobě samému. Mapuje schopnost všimnout si a formulovat pozitivní hodnocení vlastní osoby a vlastního vzhledu.

U těchto otázek může pracovník klienta podpořit, aby zkusil říci, co si myslí. Někteří klienti mohou mít zábrany mluvit o svých pozitivěch nahlas, pro některé je obtížné na sobě pozitiva vůbec najít. Otázky proto vypovídají o sebevědomí a sebehodnocení klienta.

Pokud se skupina dobře zná a pracovník usoudí, že je to pro klienta bezpečné, může vyzvat ostatní, aby zkusili dotyčným s odpovědí pomoci.

U otázky „Vysvětli, co je „přitažlivost““ je možné se doptávat otázkami typu:

- Co musí mít/jaký musí být člověk, aby ti připadal přitažlivý?
- Připadá všem lidem přitažlivé totéž?
- Může se někomu na člověku líbit něco, co se tobě nelíbí?
- Dělá přitažlivost jen vzhled? Nebo i nějaké vlastnosti, chování?

Je možné také porovnávat odpovědi jednotlivých klientů. Žádoucí je udělat výstup, který zahrnuje shrnutí odpovědí klientů a podporuje dospívající v tom, že se každému může líbit něco jiného a přitažlivost je nejen o vzhledu, ale také o tom, jak se člověk chová.

<p>PROBLÉMY</p> 	1. Popiš, jak bys podpořil/a kamaráda/dku, kdyby ho/ji odmítl/a kluk/holka
	2. Jmenuj aspoň tři situace, ve kterých si myslíš, že zkusí člověk drogu
	3. Někteří lidé řeší problémy ve škole tak, že do ní přestanou chodit. Vyjmenuj aspoň tři druhy problémů, které takto řeší a ke každému vymysli jedno jiné řešení
	4. Vysvětli, co je cílem těchto zařízení: léčebny, k-centra, linka důvěry, nízkopražského klubu, policie
	5. Vysvětli, proč se v některých třídách stává, že je několik dětí terčem různých průpovědek, komentářů a žertíků, a vymysli aspoň tři způsoby, jak se tomu mohou dotyční bránit a tři způsoby, které s tím mohou udělat ostatní spolužáci
	6. Představ si, že jsi na narozeninové oslavě a hrajete „fľašku“. Kamarádi tě nutí splnit úkol, který plnit nechceš. Řekni tři argumenty, kterými si budeš stát za svým
	7. Se sousedem po levici nakreslete společně, bez mluvení a jednou tužkou „dům“
	8. Řekni tři argumenty, kterými se dá odmítnout nabídka kamaráda k experimentu s drogou, a jsou takové, že se nemusíš bát o ztrátu jeho přátelství
	9. Přečti nahlas následující článek a převyprávěj ho tak, abys zachytil jeho hlavní smysl. Když člověk žije bez drog, řeší své problémy správně je spokojený, dělají mu radost obyčejné věci (sedět na louce s kamarády, mžourat oči kvůli letnímu sluníčko, dobré jídlo, zamilovanost atd.). S pervitinem se může cítit jakoby prožíval všechno více a radostněji. Pak se ale pervitin stane součástí jeho světa a nepozorovaně mlátí do center radosti v mozku, postupně způsobí, že obyčejnou radost už člověk bez pervitinu neumí zažít.
	10. Řekni, v čem vidíš riziko ovlivnění prvním dojmem

V kategorii Problémy jsou otázky, které ověřují schopnost dospívajících předvídat, které situace mohou zvýšit tendenci k rizikovému chování, a schopnost hledat k takovému řešení alternativy (otázky 1., 2., 3., 5.).

Pomoc s hledáním a vyjadřováním odpovědí, může vypadat např. takto:

- A co myslíš, že by mohl ten dotyčný udělat?

- Pomohlo by to?
- Co dalšího tě napadá?
- Na koho by se měl obrátit, když se mu něco takového děje? Kdo mu může pomoci?

U těchto otázek je důležité shrnovat odpovědi klientů a ukotvovat ty, které pomohou dospívajícím v podobných situacích obstát.

Otázky této kategorie také ověřují schopnost formulovat argumenty, které umožňují odolat skupinovému tlaku (otázky 6., 8.).

Pracovník může pomoci popsáním nějaké konkrétní situace nebo vyzvat klienta, aby popsal, o co by např. mohlo jít nebo jak by mohla situace vypadat. Pracovník také může vklouznout do role toho, kdo klienta přesvědčuje. Poté se může ptát:

- Myslíš, že by ten argument obstál?
- Jak by na něj reagoval ten kamarád?
- Setkal/a už jsi se s něčím takovým? Podařilo se ti si uhájit svou? Co tenkrát pomohlo? Pokud se ti to nepodařilo, co myslíš, že ti mohlo pomoci?

Pokud se klientovi nedaří na otázky odpovědět, může to vypovídat o jeho neschopnosti odolávat skupinovému tlaku, což může zvyšovat jeho ohrožení rizikovým chováním.

Čtvrtá otázka se zaměřuje na znalost některých zařízení sociální sítě.

U té je možné se dále ptát např.:

- Pro koho to k-centrum (léčebna, linka důvěry atd.) je? Kdo tam chodí?
- S jakými potížemi se na zařízení lidé obracejí?
- Co se tam děje, když tam člověk přijde (zavolá)?

Na konci by měl pracovník shrnout cíle daných zařízení, jejich cílové skupiny, případně předat informace, kde je možné najít na ně kontakty. Na otázku se dá velmi dobře navázat při další práci s klienty. Pracovník se může ptát, jaké další organizace klienti znají, a vymyšlenou mapu sociální sítě nakreslit/napsat. Mohla by vypadat např. takto:

Když mám problém s	Půjdu
Drogami	
Rodiči	
Školou	
Partnerem	
.....	

Znalost sociální sítě může snížit míru ohrožení klienta při řešení obtížných životních situací.

Sedmá otázka mapuje klientovu schopnost spolupráce a komunikace. Klient, který sedí po levici, může spolupráci odmítnout, pak je na klientovi, aby se ho pokusil o spolupráci požádat. Pracovník může u otázky vyzorovat, jak je klient schopen žádat o pomoc a přesvědčit ostatní, aby mu pomohli.

U deváté otázky se pracovník zaměřuje na klientovu schopnost pracovat s informacemi, resp. schopnost vybrat z informací ty, které jsou důležité. Nedostatek objektivních informací zvyšuje u dospívajících míru ohrožení rizikovým chováním. Je ale důležité nejen to, které informace dospívající dostane, ale také jeho schopnost s nimi pracovat.

U otázky číslo 10 se ptáme na rizika ovlivnění prvním dojmem. Může se stát, že klient nerozumí pojmu „první dojem“, pak mu může pracovník pomáhat doplňujícími otázkami:

- Co myslíš, že je první dojem?
- Když potkáš někoho nového, ovlivní to, jak s ním budeš dál mluvit, to, jak na tebe zapůsobil, když jste se potkali poprvé?
- Stalo se ti někdy, že jsi potkal/a člověka, který ti někoho připomínal, a pak jsi s ním jednal/a buď s odstupem, pokud ti připomínal někoho, koho nemáš rád/a, nebo naopak lépe, než obvykle jednáš s novými lidmi, pokud ti připomínal někoho, koho nemáš v lásce?

Když se mu následně s klientem podaří shrnout, co je první dojem, je na klientovi, aby se pokusil vymyslet rizika, která s prvním dojmem souvisí.

Na porozumění významu prvního dojmu se dá navázat prací s tématem rasismu a xenofobie, ale také diskusí o zajištění bezpečí při kontaktu s cizími lidmi, např. tématem bezpečnosti při seznamování se přes internet.

<p>VRSTEVNÍCI</p> 	1. Pantomimicky předved'/nakresli/vysvětli (vybírají soupeři) „respekt“.
	2. Vysvětli, jak rozumíš přísloví „chceš-li s vlky žít, musíš s nimi výt“
	3. Vymysli tři zdravé způsoby, jak si holka může zajistit dobré postavení v partě
	4. Vymysli tři zdravé způsoby, jak si kluk může zajistit dobré postavení v partě
	5. Řekni aspoň tři důvody, proč hodně lidí experimentuje s drogami nebo je užívá v partě
	6. Vysvětli „soupeření“
	7. Vymysli tři vlastnosti, za které jsou lidé nejvíce obdivováni svými přáteli
	8. Vysvětli „vítězství“
	9. Někteří lidé podnikají se svými kamarády nebezpečné akce, ačkoli by takové věci sami nikdy neudělali. Vymysli aspoň tři důvody, proč do toho s kamarády jdou
	10. Vyjmenuj, jakými zdravými způsoby si člověk může zajistit, aby mezi ostatními vyniknul

Otázky v kategorii Vrstevníci se dají rozdělit do dvou hlavních skupin.

První se zaměřuje na pochopení pojmů respekt, soupeření, vítězství.

Pro hodnocení odpovědí klientů je možné doptávat se otázkami např.:

- Jak poznáš, že tě někdo respektuje?
- Za co si člověk zaslouží respekt?
- Jaký je rozdíl mezi respektem a neresppektem?
- O co jde, když někdo s někým soupeří?
- Je v něčem soupeření nebezpečné? Je k něčemu užitečné?
- Proč chtějí lidé vítězit?
- Je potřeba soutěžit o vítězství? Proč?

O respektu je pak možné s klienty mluvit v souvislosti se skupinovým tlakem, např. podpořit klienta v právu na respekt jeho názorů ze strany ostatních vrstevníků a právu si za názorem stát.

Otázky o soupeření a vítězství mohou ukazovat na tendenci dospívajících srovnávat se s ostatními, v něčem nad nimi vyniknout. Tyto otázky otevírají

prostor pro hledání možností, jak si zajistit mezi vrstevníky adekvátní postavení, ale zároveň nemuset dělat činnosti, které by ohrožovaly samotného dospívajícího. Na jejich základě je možné otevřít diskusi o rizikových sportech a rizikovém chování v dopravě, kde je soutěžení stěžejním bodem.

Na téma postavení mezi vrstevníky navazují otázky č. 2., 3., 4., 5., 7., 9. a 10. Ty se zaměřují na schopnost dospívajících nalézt možné zdravé způsoby, jak se mezi ostatními odpovídajícím způsobem prosazovat. Je pravděpodobné, že dospívající budou mít u otázek tendenci jmenovat spíše rizikové chování (v tomto věku zejména kouření a pití alkoholu). Je třeba je podpořit, aby se pokusili najít zdravé alternativy. Pak je možné s klienty mluvit o tom, jestli se lze v jejich partě chovat nerizikově/jinak než ostatní. Z čeho by měli obavy, a jak je možné být zároveň součástí skupiny, zároveň si ale ponechat vlastní postoje a možnost chovat se dle svého uvážení. S tímto tématem je ideální pracovat spíše skupinově. Stává se, že se při diskusi ukáže, že některé normy skupiny, o nichž jsou její členové přesvědčeni, že je třeba je pro členství ve skupině dodržovat, sdílí jen malá část skupiny.

K otázkám je možné se dále ptát:

- Myslíš, že je pravda, že když chceš s vlky žít, musíš s nimi výtí? Když jsi členem nějaké party, musíš dělat všechno, co dělají ostatní? Jestli ano, proč? Co by se stalo, kdybys to nedělal?
- Platí tyhle způsoby zajištění dobrého postavení v partě i v té tvojí? Jak si zajišťuješ ty, aby tě ostatní respektovali?
- Jakých vlastností si vážíš na ostatních? Jakých vlastností, myslíš, že si ostatní váží na tobě?

	HODNOTY
	1. Nakresli „já za dvacet let“
	2. Popiš tři své životní cíle a ke každému z nich uveď dvě činnosti, které už děláš pro jejich dosažení
	3. Vyjmenuj, jaké výhody může člověku přinést, když nechodí za školu.
	4. Nakresli na miský vah, co člověku drogy přinášejí a co mu berou.
5. Seřaď vlastnosti partnera/partnerky od nejdůležitější po nejméně důležitou:	
	<ul style="list-style-type: none"> • ohleduplnost

	<ul style="list-style-type: none"> • věrnost • vysoká inteligence • přitažlivost • oblíbenost v kolektivu • vtipnost • upřímnost • má mnoho zájmů • umí vařit • hezký vzhled • výkonnost • aktivita v sexu • citlivost • má mě rád
	6. Vymysli aspoň tři zdravé činnosti, kterými si člověk odpočine
	7. Nakresli „relaxace“
	8. Vymysli aspoň jeden zdravý způsob, jak ihned překonat únavu
	9. Pantomimicky předved' „aktivní trávení volného času“
	10. Vysvětli, čím si člověk zajistí, že je zdravý
	11. Vysvětli rozdíl mezi adrenalinovým sportem a hazardováním se životem
	12. Pantomimicky předved' „adrenalinový sport“
	13. Nakresli „bezpečná a nebezpečná hra“ a vysvětli, jaký je mezi nimi rozdíl.
	14. Vyjmenuj tři zážitky, které by sis v životě nechtěl/a nechat ujít, a jsou takové, že neohrozí život nebo zdraví tvůj ani nikoho jiného
	15. Popiš „zdravý nevšední zážitek“

Kategorie hodnoty je zaměřena na otevření diskuse o tom, co považují dospívající ve svém životě za důležité. Otvírají prostor věnovat se tématům jako životní cíle a způsoby jejich dosahování. Otázky jsou také věnovány trávení volného času a rizikovým sportům/rizikovému chování v dopravě. Práce s nimi může snížit i míru ohrožení užíváním návykových látek za účelem odpočinku nebo dodání energie.

Otázky se dají rozdělit do čtyř oblastí. První mapuje schopnost dospívajících definovat své hodnoty a životní cíle, zahrnuje otázky 1., 2., 5. U nich je třeba podpořit klienty ve schopnosti porozumět a vyjádřit, co je pro ně v životě důležité. Tyto otázky mohou být pro dospívající velmi obtížné. Část z nich nemá od života žádné přesnější očekávání, druhá část má naopak očekávání, která nemusí

odpovídat jejich možnostem. Na tyto otázky je žádoucí navazovat při individuální práci. V ní může pracovník klientovi pomoci hledat, kam by chtěl směřovat, a jak si může tento cíl zajistit. Pátá otázka také otevírá prostor pro diskusi o partnerských vztazích, očekávání od partnera a představách o něm. S tím je možné pracovat dále také skupinově, např. zadat klientům společně vytvořit ideální partnerku a klientkám ideálního partnera. O vytvořených postavách lze dále s klienty diskutovat, hledat s nimi, která očekávání jsou reálná. Práce s tímto tématem funguje jako prevence rizikového sexuálního chování, může také pomoci vyrovnávat se s nastupující rolí muže/ženy.

Otázky č. 3. a 4. také pracují s tématem hodnot, jsou zaměřeny na uvědomování si výhod a rizik. V další práci může pracovník klienty učit porovnávat, co určité chování přináší a co naopak bere. Podpora klientů ve schopnosti zvažovat důsledky svého chování srovnáváním výhod a rizik je užitečným východiskem zejména prevence závislostního chování.

Dalších pět otázek (č. 5-10) se věnuje tématům osobního tempa a trávení volného času. Ukazuje schopnost dospívajících zdravě odpočívat a čerpat energii.

Pro snazší hodnocení této schopnosti se může pracovník ptát také na otázky:

- Co děláš, když jsi unavený/á a potřebuješ ještě něco dělat?
- Co ti pomáhá dokončit úkoly, když už se ti nad nimi nechce trávit čas?
- Jaký je rozdíl mezi aktivním a pasivním trávením volného času? Uveď nějaké příklady.
- Jak se člověk cítí, když je odpočatý? Jak si tyto pocity může zajistit?
- Jak se pozná, že je člověk zdravý? Jak se liší od nemocného?

V další práci je pak možné mluvit s klienty také o relaxačních metodách. Návčik metod je možné zařadit do aktivit zařízení, u nízkoprahových klubů přichází taková možnost v úvahu např. při výjezdech.

Při individuální práci lze na otázky snadno navázat tématem trávení volného času. Jak je uvedeno výše, každé zařízení pracující s rizikovou mládeží by nemělo zapomínat, že cílem práce je integrace klienta do běžné společnosti. Tedy do volnočasových aktivit, které využívají ostatní vrstevníci.

Posledních pět otázek této skupiny vypovídá o tendenci dospívajících riskovat a experimentovat. Ukazuje, zda klient umí vysvětlit rozdíl mezi bezpečným a nebezpečným chováním, podporuje klienta v hledání zdravých možností, jak si zajistit nevšední zážitky. Na téma lze hezky navázat při individuální i skupinové práci, při níž pracovník hledá s klienty možnosti, jak uspokojit potřebu experimentovat, ale zároveň si zajistit bezpečí. Práce s tématem funguje jako prevence užívání zejména halucinogenů, rizikových sportů (včetně pouličních soutěží) a rizikového chování v dopravě.

<p>EMOCE</p> 	1. Řekni, co může člověk zažívat za pocity, když „hlavou zed' neprorazí“
	2. Nakresli veselého a našťvaného člověka. Popiš, jaké jsou mezi nimi rozdíly
	3. Popiš, jaké pocity v tobě vyvolá kamarád, když je na tebe našťvaný
	4. Bez použití tohoto slova a jeho slovního základu vysvětli, co je „milovat někoho“
	5. Předved' tyto výrazy obličeje: uražený, šťastný, vzteklý, překvapený, unuděný, ustaraný
	6. Vytvoř postavením těla následující postoje: bráním se, útočím na někoho, chráním někoho
	7. Vysvětli, co to je „sebeovládání“, pantomimicky předved', jak vypadá
	8. Popiš, jak poznáš na zvířeti, že se bojí
	9. Vysvětli, co znamená „něco vydýchat“
	10. Vymysli, jak uklidníš svého kamaráda, když má vztek

V dospívání dochází k velkým změnám v oblasti emocí, dospívající se často musejí vyrovnávat s pocity nejistoty, obav, lítosti atd. Aby se mohli dospívající s těmito emocemi lépe vyrovnat, potřebují rozumět, co se s nimi děje, jaké mají emoce příčiny a jaký mají význam. Zároveň se učí s emocemi zacházet. Proto tvoří další kategorii otázek téma Emoce. Otázky ukazují schopnost dospívajících porozumět emocím a otevírají téma, jak s nimi zacházet.

Doplňující otázky při práci s tématem mohou být např.:

- Když člověk zažívá pocit, že hlavou zed' neprorazí, co s tím může dělat?
Co mu jeho pocity ukazují?
- Když je člověk našťvaný, co mu pomůže se uklidnit?
- K čemu nám slouží emoce? Jsou k něčemu užitečné?

- Co může člověk dělat, když je smutný, nejistý, osamělý?
- Z čeho může mít člověk radost? Kdy ty zažíváš radost?
- Kdy je důležité umět ovládat své emoce? Proč?
- Jak poznáš na člověku, jaké pocity zažívá? Co s tím můžeš dělat?

Při individuální práci může pracovník s klientem diskutovat téma strachu, nejistoty, radosti. Pomoci klientovi hledat, jak se vyrovnávat s negativními emocemi, a jak si umět navozovat pozitivní emoce zdravými způsoby. Taková práce může fungovat zejména jako prevence užívání návykových látek.

<p>INFORMACE</p> 	1. Nakresli, co je to „rizikový sex“
	2. Vyjmenuj tři způsoby ochrany před pohlavně přenosnými nemocemi
	3. Nakresli, co je to „první dojem“
	4. Řekni, co si představíš pod pojmem „sekta“
	5. Popiš, jak poznáš, že je někdo závislý na hracích automatech
	6. Vyjmenuj pět věcí, které jsou projevem šikany
	7. Řekni, podle čeho poznáš, že je někdo nemocný mentální anorexií
	8. Řekni, jaké jsou důsledky nezdravého hubnutí
	9. Pantomimicky předved' „vir HIV“
	10. Vyjmenuj hlavní účinky a rizika těchto drog: THC, pervitin, LSD, heroin, toluen
	11. Vyjmenuj hlavní účinky a rizika těchto drog: extáze, alkohol, prášky, lysohlávky
	12. Pantomimicky předved' „dlouholetý kuřák“
	13. Vysvětli, jak závislost ovlivňuje život člověka
	14. Řekni, jestli je pravdivý následující výrok, a vysvětli proč: Někteří lidé jsou takové osobnosti, že se nestanou na drogách závislými
	15. Nakresli, co si představíš, když se řekne „droga“, a vysvětli, co je na obrázku

Poslední kategorii tvoří otázky tématicky zaměřené na informace o všech uvedených typech rizikového chování. Ukazují pracovníkovi, které informace klientům chybí, které jsou nepřesné, a umožňují na jejich základě klientům dané informace doplňovat. Práce s informacemi může probíhat již během hry, kdy se pracovník doptává ostatních klientů, co by odpověděli oni, a může rovnou správné informace shrnovat a upřesňovat. Východiskem mu může být kapitola

o příčinách rizikového chování této práce, nebo odborná literatura (viz Seznam literatury).

Kapitola čtvrtá: Možnosti využití hry Záludné město

Kapitola čtvrtá obsahuje shrnutí výhod hry Záludné město, díky nimž by mohla najít v sociální práci s rizikovou mládeží své uplatnění.

Jedná se o tyto výhody:

- pro práci je využívána hravá, zábavná, nenásilná forma
- modelové situace vycházejí z dlouhodobých praktických zkušeností s prací s dospívajícími
- modelové situace jsou proto dospívajícím blízké, je pravděpodobné, že se s nimi setkali, nebo setkají
- k prevenci je přístupováno komplexně, hra zahrnuje osm kategorií rizikového chování a staví na rozvoji dovedností
- hra vzešla z teoretických východisek několika oborů (sociální práce, pedagogiky, primární prevence, psychodiagnostiky, adiktologie, psychopatologie)
- nabízí možnost individuální i skupinové práce s cílovou skupinou
- aktivně zapojuje všechny hráče
- může být pojímána jako preventivní program i jako diagnostická metoda
- hra má snadno pochopitelná pravidla, je srozumitelná
- nabízí možnost navázat na její výstupy při další práci s klienty
- rozvíjí tvořivé myšlení dospívajících
- má pro dospívající atraktivní vzhled
- motivuje dospívající k přemýšlení o rizikovém chování, svých zkušenostech a postojích k němu

Záludné město je tak pro sociální práci s rizikovou mládeží výjimečnou pomůckou.

Popsané hypotézy budou ověřovány v páté kapitole.

Kapitola pátá: Ověření využitelnosti hry Záludné město při sociální práci

První testování Záludného města proběhlo na festivalu volnočasových aktivit pořádaného MČ Praha 6 v roce 2007, na něm jsme zkoumaly pouze přitažlivost metody pro cílovou skupinu. Na základě výstupů jsme pokračovaly v rozvoji tohoto nástroje. Empiricky byla hra zatím testována jen jako preventivní nástroj pro základní školy. V rámci tohoto testování byla použita kvaziexperimentální studie, která prokázala zvýšení zájmu pedagoga o začlenění rozvoje sociálních dovedností do výuky, dále došlo ke zlepšení vztahů ve třídě a ke změnám v postojích, zejm. v oblasti návykových látek⁶⁵.

Výzkumný problém

Cílem výzkumné části této práce je ověření, zda je Záludné město jako metoda práce s dospívajícími využitelná v sociálních službách a organizacích věnujících se práci s rizikovou mládeží.

Hlavní hypotéza

Záludné město slouží jako kvalitativní diagnostická metoda, jež poukáže na rizikové oblasti a chybějící sociální dovednosti, kterým je třeba věnovat pozornost při další práci s klientem nebo celou skupinou klientů.

Vedlejší hypotézy

- VH 1.** Hra je pro klienty atraktivní a zábavná.
- VH 2.** Práce se hrou je srozumitelná pracovníkům i klientům.
- VH 3.** Administrace hry není příliš složitá.
- VH 4.** Hra otevírá pracovníkovi s klientem prostor pro diskusi o tématech z oblasti rizikového chování
- VH 5.** Výstup hry je zahrnut do individuálního plánu práce s klientem a napomáhá se směřováním dalšího postupu s daným klientem.

⁶⁵ Petriščová, A. Záludné město. Metodická pomůcka pro pedagogy. Rigorózní práce PDF UK, Praha 2009.

Operacionalizace

Hlavní hypotéza se ověří tehdy, pokud se hra prokáže prakticky použitelná u klientů, kteří měli možnost si ji zahrát.

Hra zachycuje složitost jevů (rizikového chování) a hledání relevantních vztahů mezi chováním a znalostmi a dovednostmi klienta i celé skupiny. Jako ukazatel rizikových oblastí nám poslouží Hodnotící formulář (viz Příloha č. 1.), který má k dispozici vedoucí hry (sociální pracovník). Do něj zachycuje úspěšné nebo neúspěšné odpovědi klienta.

Formulář vychází ze šesti kategorií dovedností (identita, problémy, vrstevníci, hodnoty, emoce, informace), z nichž každá kategorie má pod sebou otázky, které ukazují znalosti a dovednosti klientů. S formulářem pracuje sociální pracovník v průběhu hry s klienty, po jejím skončení dotazník vyhodnocuje. Při práci se hrou se může pracovník na odpovědi klientů doptávat, ujišťovat se, že správně rozuměl, podpořit klienta, aby otázku správně zodpověděl.

Efektivita hry se prokáže na základě polostandardizovaného rozhovoru s administrátory hry. Prokazují ji tyto otázky:

1. Koupila by si hru Vaše organizace?
2. Využíval/a byste ji Vy sám/sama?
3. Doporučil/a byste metodu dalším institucím?
4. Jaké jsou podle Vás silné stránky této hry?
5. Co by hra podle Vás ještě potřebovala, jaké jsou její slabé stránky?
6. Jak celkově hodnotíte hru a Vaši zkušenost s ní?

VH 1. Hra je pro klienty atraktivní a zábavná.

Tato hypotéza bude ověřena, pokud účastníci shledají hru atraktivní a zábavnou.

Hypotéza bude prověřována na základě pozorování pracovníka, jenž zaznamenává reakce spojené se hrou a odezvu ze strany hrajících v průběhu hry.

Po hře následuje nestandardizovaný rozhovor s účastníky, jež prokáže atraktivitu a zábavnost na základě bezprostřední reakce klientů.

Otázky rozhovoru s pracovníky:

7. Jak reagovali na hru klienti?

VH 2. Práce s hrou je srozumitelná pracovníkům i klientům.

Tato hypotéza bude ověřena, pokud pracovníci i klienti shledají hru srozumitelnou.

Hypotéza bude prověřena skrze polostandardizovaný rozhovor s pracovníky, pozorování aplikace hry a nestandardizovaný rozhovor s účastníky, jenž bude následovat bezprostředně po hře.

Otázky rozhovoru s pracovníky:

8. Jak hodnotíte srozumitelnost cílů hry a návodu, jak s ní pracovat?
9. Jak se Vám dařilo rozpoznávání správných odpovědí?
10. Je udělování žetonů za odpověď srozumitelné? Pokud není, kde vidíte problém?

VH 3. Administrace hry není příliš složitá.

Hypotéza bude ověřena, pokud se pracovníci shodnou na to, že hra nebyla složitá na administraci. Data budou získána pomocí polostandardizovaného rozhovoru, jehož cílem je zhodnotit, jak se pracovníkovi s technikou zacházelo.

Otázky rozhovoru s pracovníky:

11. Jaká je Vaše zkušenost s administrací hry?
12. Rozuměl/a jste všem pravidlům? Pokud ne, která pravidla jste shledal/a jako nesrozumitelná?

VH 4. Hra otevírá prostor pro diskusi pracovníka s klientem na téma rizikového chování.

Hypotéza bude ověřena tehdy, pokud se během hry objeví dotazy nebo připomínky, které vyvolají diskusi na dané téma, a pokud budou klienti otevření k vyjadřování svých postojů k tématu. Data budou získána pomocí pozorování klientů při hře a zároveň polostandardizovaného rozhovoru s administrátory, jenž následuje bezprostředně po hře.

Otázky rozhovoru s pracovníky:

13. Přinesla Vám hra některé nové poznatky o klientech? Pokud ano, které?
14. Otevřela Vám hra témata k další práci s klienty? Pokud ano, která?

VH 5. Výstup hry je zahrnut do individuálního plánu práce s klientem a napomáhá se směřováním dalšího postupu s daným klientem.

Hypotéza bude ověřena, pokud pracovníci shledají výstupy ze hry použitelné v budoucí práci s klientem. Data podporující či vyvracející tuto hypotézu budou získána pomocí polostandardizovaného rozhovoru s administrátory hry.

Otázky rozhovoru s pracovníky:

15. Jak hodnotíte možnost využít výstupy ze hry při další práci s klienty?
16. Jakým způsobem mohou tyto výstupy pomoci s prací s určitým klientem?

Výzkumné metody

Pro ověření hypotéz volíme kombinaci několika výzkumných metod.

První tvoří pozorování aplikace hry v sociální práci. Pozorování je zjevné zúčastněné a přímé. Jde o popis práce se Záludným městem, přičemž je sledováno několik klientů najednou.

Pracovník se soustředí na odpovědi klientů, které hodnotí dle kritérií popsaných ve třetí kapitole této práce. Hodnotí prokazované znalosti a sociální dovednosti klientů jako skupiny, i jejich jednotlivých členů. Hodnocení je zaznamenáváno do přiloženého formuláře (viz Příloha č. 1). Současně se soustředí na nadšení ze hry, kooperaci s ostatními a složitost hry (zda všichni účastníci pochopili pravidla a je pro ně jednoduché je sledovat).

Druhou metodou je polostandardizovaný rozhovor s pracovníkem, který hru vedl. Polostandardizovaný rozhovor byl zvolen, protože umožní zachycení motivace pracovníka k dalšímu využívání techniky a může přinést postřehy pracovníka, na které by nemusel pamatovat dotazník. Tato metoda je také použita k ověření vedlejších hypotéz. Všechny otázky jsou otevřené.

Výzkumný terén a výzkumný soubor

Využitelnost Záludného města v sociální práci je ověřována na vzorku cílové populace, tedy klientech zařízení pracujících s dospívajícími individuálně i skupinovou formou (dva nízkoprahové kluby pro děti a mládež). Vzorek je typický pro rizikovou mládež využívající sociální služby. Předpokládá se, že je reprezentativní i v dalších charakteristikách (názory, postoje, zkušenosti apod.). Velikost vzorku zahrnuje šestnáct zkoumaných osob. Všichni jsou klienti dvou nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, výsledky se tedy nedají generalizovat na všechny služby, které pracují s rizikovou mládeží.

Druhou metodou je polostandardizovaný rozhovor. Ten je veden se čtyřmi pracovníky zařízení, kteří se Záludným městem pracovali, a byli seznámeni s cíli a východisky hry, i s postupem pro využití hry jako metody práce.

Cílem rozhovoru je zhodnotit, jak se pracovníkovi s technikou zacházelo, a zda ji vnímal jako využitelnou a přinášející obohacení práce s klientem.

Druhá metoda ověřuje dílčí hypotézy, z nich vycházejí otázky rozhovoru.

Výsledky použitých metod jsou dále vyhodnoceny a interpretovány.

Vyhodnocení pozorování aplikace hry v práci s klienty

Testování 1

Využitelnost hry byla testována v Nízkoprahovém klubu pro děti a mládež na sídlišti okrajové části hlavního města. Do výzkumu bylo zapojeno celkem 10 klientů, byli to ti, kteří dobrovolně projevíli zájem se hry účastnit a zároveň byli v dobu testování přítomni v klubu. Jejich věk se pohyboval mezi 12ti a 15ti lety, modus 14 let.

Účastníci byli seznámeni s cílem výzkumu a s pravidly hry před zahájením testování. Vzhledem k nestrukturovanosti aktivit nízkoprahového zařízení jsme se dohodli na možnosti hru kdykoli v průběhu přerušit nebo ukončit. Důsledkem toho se hrálo Záludné město v několika etapách, první skupinu hráčů vytvořilo 6 klientů (5 chlapců a 1 dívka), v další skupině pokračovali 2 chlapci z této skupiny a třetí skupinu vytvořily dvě dívky, které dorazily na klub později a projevíly zájem si ji také vyzkoušet.

Po skončení hry následovala zpětná vazba o zábavnosti hry, srozumitelnosti otázek a příčinách obtíží s některými odpověďmi.

Na základě hodnotícího formuláře a pozorování se prokázaly tyto výsledky:

1. Klienti považovali hru za zábavnou a sami projevovali zájem o její vyzkoušení.
2. Otázky byly srozumitelné, ukázalo se, že popisují situace, s nimiž se klienti běžně setkávají, jsou blízké jejich každodennímu životu
3. Klienti měli tendenci se vyjadřovat i k odpovědím ostatních, téměř ke každé otázce se rozvíjela diskuse, klienti chtěli popisovat vlastní zkušenosti, podkládat jimi své odpovědi, i pokud nebylo vysvětlování součástí otázky.
4. Klienti se snažili navzájem si pomáhat, napovídat, to zvyšovalo nároky na pracovníka v udržení odpovědi jen u jednoho klienta.
5. Mladší klienti měli potíže s některými otázkami, starší se se stejnými otázkami vyrovnávali bez problémů. Jednalo se o otázky abstraktnější povahy, tvoření obecných pojmů (např. vysvětlení dospělosti, definice drogy apod.).

6. Klienti dobře reagovali na otázky, popisující situace, s nimiž se již setkali, to potvrdili v následném hodnocení hry.
7. Pokud si klienti s odpovědí nevěděli rady, přemýšleli a doptávali se, snažili se s otázkami vypořádat. Hra tedy funguje i jako preventivní aktivita, rozvíjí přemýšlení a tvorbu postoje k danému tématu.
8. U dvou klientů se projevila tendence vzdávat otázky s dlouhou formulací.
9. Rizikové postoje a chybějící sociální dovednosti se u celé skupiny potvrdily v oblastech:
 - Hodnoty (zejm. otázky týkající se životních cílů a schopnosti odpočívat)
 - Vrstevníci (zejm. tendence k rizikovým formám chování při otázkách na zajištění si dobrého postavení v partě a obtíže při formulaci argumentů při odolávání skupinovému tlaku)
 - Identita (zejm. otázky mapující očekávání od role muže/ženy a otázky týkající se definice dospělosti)
 - otázky z oblasti závislostního chování (konkrétně např. rizika marihuany) v kategoriích Problémy a Informace
10. Dobré výsledky se projevily v kategorii Emoce, resp. ve vnímání emocí a jejich projevů.

Hra v tomto testování posloužila jako diagnostický nástroj celé skupiny, u jednotlivců se podařilo prokázat pouze neschopnost poradit si s některými otázkami. Je třeba zmínit, že šlo o nestrukturovaný program, kdy klienti v průběhu hry odcházeli za jinými aktivitami (rezervace zkušebny pro hudební produkci, akce nedaleké základní školy), to zkomplikovalo vyhodnocování metody.

Vyhodnocení rozhovoru s pracovníci klubu

Sociální pracovnice hodnotila cíle, východiska i postup zacházení se Záludným městem jako srozumitelné a užitečné pro práci s klienty. Za největší přínos metody považuje otevření prostoru pro práci s tématy rizikového chování se skupinou jako celkem i s jednotlivými klienty. Zejména ocenila otevření diskuse a možnost na hru navázat při individuální práci. Uváděla, že jí hra přinesla některé

nové poznatky o klientech a jejich postojích k rizikovému chování. Za slabou stránku hry považuje hodnotící formulář, v němž se obtížně orientovala. Ozkoušení metody bylo podle jejího názoru zkomplikováno aktuální „roztěkaností“, bylo by vhodné hru aplikovat při strukturovanějším programu klubu. Domluvily jsme se proto na dalším testování metody v rámci výjezdu s klienty, který má socioterapeutický cíl. Úplný přepis rozhovoru je součástí příloh (příloha č. 2, rozhovor 1).

Pozn. Dva dny po testování hry jsem dostala od pracovnice klubu zprávu, že klienti požádali druhý den, zda by si mohli zahrát hru znovu. Tentokrát u ní vydrželi až do konce bez jejího přerušování v průběhu.

Toto druhé testování se stejnou skupinou klientů vyzkoušel i druhý sociální pracovník, který v klubu pracuje. Hodnotil hru jako užitečný nástroj pro prevenci rizikového chování a vyjádřil zájem o pravidelnou možnost využívání hry při práci s klienty (přepis rozhovoru viz příloha č. 2, rozhovor 2).

Testování 2

Druhé testování proběhlo také v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež, tentokrát opět na okrajovém sídlišti na druhé straně hlavního města.

Testování se zúčastnilo celkem šest klientů, chlapců ve věkové kategorii 13-16 let. Skupina klientů byla více nesourodá než v případě prvního testování. Vzhledem k relativně velkým věkovým rozdílům mezi klienty, se členové skupiny znali jen letmo, před zahájením testování se věnovali každý jiné činnosti. Skupinu tvořili klienti, kteří byli v době testování přítomni na klubu, na žádost vedoucí pracovnice klubu. Je otázka, nakolik vnímali svoji účast na testování jako dobrovolnou aktivitu.

Z pozorování vyplynuly tyto závěry:

1. Během hry probíhalo mezi některými klienty urážení, komentáře k odpovědím ostatních. Někteří klienti také vyjadřovali netrpělivost, pokud někdo o otázce déle přemýšlel.
2. Ti, kterým padala na kostce špatná čísla a postupovali tak po herním plánu pomaleji, ztráceli motivaci k soustředění se na hru.

3. Jeden z klientů byl cizinec a měl problém s porozuměním některým slovům a otázkám (např. nerozuměl slovu soupeření).
4. Pokud někdo váhal s odpovědí, ostatní mu napovídali, ale nápovědy měly sloužit spíše k pobavení skupiny.
5. Práce se hrou byla s touto skupinou příliš dlouhá, klienti ztráceli zájem v aktivitě pokračovat. Délka práce byla způsobena zastavováním komentářů ostatních k odpovědím klientů a také doplňujícími otázkami, kterými jsme se snažili klientům s odpovědí pomoci. Hra tedy při tomto testování fungovala spíše jako preventivní program, struktura aktivit klubu však nebyla této náplni přizpůsobena.
6. Do hry vstupovali další klienti, kteří dorazili na klub později, a pokládali otázky o cílech a smyslu hraní hry. Pozorovali také zúčastněné klienty během hraní. To mohlo výrazně snížit motivaci klientů hru dokončit.
7. Všichni klienti se vyjádřili, že je hra baví a zajímá.
8. Klienti měli největší problém s otázkami: „nakresli bezpečná a nebezpečná hra“, „vyjmenuj přívlastky, které charakterizují muže“, a otázkou „nakresli, co je droga a popiš, co je na obrázku“. Tedy s těmi, které se zaměřují na tvorbu obecných pojmů. V této skupině měli s otázkami obtíže i starší klienti (oproti prvnímu testování).
9. Jeden z klientů měl potíže s pantomimickým předváděním pojmu „dlouholetý kuřák“, ačkoli dokázal velmi hezky vysvětlit, co by mohl předvádět.
10. Otázky, v nichž měli klienti za úkol vymýšlet argumenty nebo zdůvodňovat nějaké chování, dobře zvládli po doplňujících otázkách a při podpoře k vyjádření názoru.
11. Nejlépe se klientům dařilo odpovídat na otázky z kategorií Informace a Emoce.

Vyhodnocení rozhovoru s pracovníci klubu

Po pozorování hry Záludné město proběhl polostandardizovaný rozhovor se dvěma pracovníci nízkoprahového zařízení, z nichž jedna hru administrovala a druhá byla v roli pozorovatele (úplný přepis rozhovoru viz příloha č. 2, rozhovor 3).

Obě se shodly na tom, že se jim hra zdá užitečná, a pokud by ji koupila organizace, využívaly by ji při práci s klienty. K použití hry by ale potřebovaly lépe zajistit čas, v němž se bude hrát, např. tím, že by se klientům dopředu oznámilo, že je v plánu tato aktivita, pak by přišli jen ti, kdo by měli o hru zájem. Další návrh byl snížit počet klientů na 2-3, kteří se dobře znají, a s nimi hrát hru v jiné místnosti než v té, kde probíhá klub. Dokázaly by si také představit dobrou práci se hrou během výjezdu s klienty. Hru by využívaly spíše v rovině preventivního programu, kromě diagnostiky by dělaly i intervenci. Jedna z pracovnic nebyla příliš spokojena s některými otázkami, které se jí zdály pro jejich klienty příliš abstraktní (např. vymyšlení 5ti přívlastků, které charakterizují muže).

Diskuse

Výzkumná část diplomové práce byla pilotní studií mapující možnosti využití hry Záludné město jako metody pro sociální práci s rizikovou mládeží. Neklade si nárok na zobecnění výsledků na širší populaci, je pouze ukazatelem, zda by metoda mohla být v sociální práci využitelná a mít pro práci s klienty určitý přínos, nepřekračuje rámeček studie. Je východiskem pro další směřování rozvoje nástroje.

Hlavní hypotéza, tj. možnost využití Záludného města jako diagnostického nástroje se podařila v testování prokázat. Bylo k tomu však třeba pracovat více podle zásad primární prevence, tj. podporovat dospívající k vyjadřování svých názorů a pomáhat jim při hledání odpovědí doplňujícími otázkami. Vzhledem k náročnosti takové práce je ale vhodné pro použití hry jako diagnostického nástroje snížit počet klientů, s nimiž je hra zároveň hrána, a vytvořit takové prostředí, aby bylo možné se hře naplno věnovat. Je k tomu vhodné i dobře vybrat skupinu klientů, aby bylo možné spolehnout se na bezpečné prostředí, v němž budou klienti otevřeně mluvit o svých zkušenostech a postojích. Potřebu zajistit optimální prostor potvrdilo zejména druhé testování, v němž měli klienti tendenci spíše k negativním připomínkám, které prodlužovaly délku hry a snižovaly motivaci klientů se hře věnovat.

Práce se hrou ukazovala, ve kterých otázkách chybějí klientům potřebné znalosti a dovednosti, ačkoli se je nepodařilo podrobně jednotlivě popsat ve výzkumné části práce, zejména vinou příliš dlouhého hodnotícího formuláře. Pracovníci, kteří administrovali hru, si jich ale všimli a mají možnost je upřesnit a pracovat s nimi během své další práce s těmito klienty.

Ukázalo se, že hra může posloužit také jako diagnostický nástroj k hodnocení dovedností skupiny klientů jako celku, to přinese náměty pro práci zařízení s celou skupinou klientů.

Studie zároveň prokázala platnost téměř všech vedlejších hypotéz.

V souladu s výsledky testování techniky v prostředí školní všeobecné primární prevence, projevuje cílová skupina (dospívající ve věku 13-16 let) o hru zájem, považuje ji za zábavnou. To přináší potvrzení hypotézy, že hra nabízí zábavnou

a atraktivní formu, jak s klienty pracovat na tématech z oblasti rizikového chování.

Hra je navíc srozumitelná, klienti služby snadno pochopí její pravidla. Srozumitelná byla hra i pro sociální pracovníky – administrátory hry. V návodu ke hře a v popisu cílů a metod práce není tedy třeba dělat žádné další úpravy.

Z pozorování aplikace hry i z rozhovorů se sociálními pracovníky vyplynulo jasné potvrzení hypotézy, že hra otevírá prostor pro diskusi o tématech z oblasti rizikového chování a poskytuje výstupy, které je možné zahrnout do individuální práce s jednotlivými klienty.

Diskuse o otázkách (modelových situacích) vznikala zároveň již v průběhu hry. Lze tedy usuzovat, že Záludné město funguje také jako preventivní aktivita i v prostředí sociálních služeb, jelikož přináší interaktivní formu práce s postoji dospívajících.

U některých otázek, které se týkaly tvorby obecných pojmů, se prokázaly rozdíly mezi mladšími a staršími klienty u jedné testované skupiny. Ke tvorbě abstraktního myšlení dochází v dospívání postupně, tyto otázky tedy pracovníkovi ukazují, kde se klient v procesu rozvoje abstraktního myšlení nachází.

Jako námět k rozvoji metody se ukázala potřeba změnit hodnotící formulář pro zaznamenávání odpovědí klientů. Zjednodušení formuláře by mělo napomoci administraci hry.

Během testování se objevily další hypotézy, které by bylo třeba ověřit dalším výzkumem. Jedná se zejména o hypotézu, že otázky, s nimiž si klienti umí snadno poradit, kopírují míru zkušeností klientů s danou situací, oblastí rizikového chování. Pokud by se tato hypotéza podařila ověřit, potvrdila by velký potenciál metody jako diagnostické techniky.

Další hypotézou je vysoká úroveň dovednosti rozeznávat emoční prožívání u rizikové mládeže, která se projevila u obou testovaných skupin.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo připravit modifikaci hry Záludné město pro sociální práci s rizikovou mládeží. K tomu bylo třeba dobře popsat teoretická východiska, která umožní hru specificky zaměřit. Teorie nám poskytla definici příčin rizikového chování a umožnila jejich kategorizaci. Na jejím základě došlo k vybrání sady otázek z originální hry Záludné město. Ověření využitelnosti techniky proběhlo se dvěma skupinami klientů dvou nízkoprahových zařízení pro děti a mládež a přineslo závěr, že metoda Záludné město může nalézt v sociální práci své využití. A to zejména jako pomůcka pro otevření prostoru pro diskusi o informacích a postojích klientů k formám rizikového chování. Lze ji také používat jako ukazatele pro mapování znalostí a postojů jednotlivých klientů i skupiny jako celku.

Dalšími kroky k zavedení metody do praxe tak bude další testování techniky v jiných typech zařízení a vytvoření metodické příručky pro sociální pracovníky, kteří by měli zájem hru pro svou práci s klienty využít.

Seznam použité literatury

- Abgrall, J.M. *Mechanismus sekt.* 1.Vyd. Karolinum, Praha 2000. ISBN 80-7184-774-7.
- Anderson, K. *Young people and alcohol, drugs and tobacco.* WHO Regional Publications, 1995. ISBN 92 890 1230 3.
- Annual Report 2003.* European Monitoring Centre for Drugs a Drug Addiction, Luxembourg, 2003. ISBN 92-9168-167-9.
- Bendl, S. *Prevence a řešení šikany ve škole.* 1. Vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- Cílková, E., Schonerová, P. *Náměty pro multikulturní výchovu.* 1.Vyd. Portál, Praha 2007. ISBN 978-80-7367-238-6.
- Corey, G. a kol. *Techniky a přístupy ve skupinové psychoterapii.* 1. Vyd. Portál, Praha 2006. ISBN 80-7367-160-3.
- Disman, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost.* 3. Vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN: 978-80-246-0139-7.
- Dvořák, D. *Metodika vzdělávacích programů prevence drogových závislostí a HIV/AIDS.* Edice Filia, Praha 1995. ISBN 80-901966-0-8.
- Gallá, M. *Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí. Příručka o efektivní školní drogové prevenci.* 1. Vyd. Úřad vlády ČR, Praha, 2005. ISBN 80-86734-38-2.
- Geldard, K., Geldard, D. *Dětská psychoterapie a poradenství.* 1. Vyd. Portál, Praha 2008. ISBN 978-80-7367-476-2.
- Hajný, M. *O rodičích, dětech a drogách.* 1.Vyd. Grada, Praha 2001. ISBN 80-247-0135-9.
- Handbook. The healthy school and drugs.* Trimbos-Instituut, Utrecht, 2000.
- Havlík, R., Kořa, J. *Sociologie výchovy a školy.* 1. Vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- Hobdayová, A., Kolierová, K. *Tvořivé činnosti pro terapeutickou práci s dětmi.* 1. Vyd. Portál, Praha 2000. ISBN 80-7178-378-1.
- Joyeux, H. *City, sexualita a AIDS.* 2.Vyd. Portál, Praha 1994. ISBN 80-7178-489-3.
- Kalina, K., Čtrnáctá, Š., Richter, J. *Devět rad, jak ušetřit...* 2.dopl.Vyd. o.s. Sananim a A.N.O., Praha 2002.
- Kohout, P. *Jsem hazardní hráč.* 1.Vyd. Grada, Praha 2000. ISBN 80-7169-958-6.
- Kohoutek, R. *Základy sociální psychologie.* CERM, Brno 1998. ISBN 80-7204-064-2.
- Kolář, M. *Bolest šikanování.* 2. Vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.
- Kratochvíl, S. *Základy psychoterapie.* 4. Vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-657-8.
- Krejčířová, O. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky.* 1. Vyd. Eteria, Praha 2002. ISBN 80-238-8729-7.
- Krch, F.D. a kol. *Poruchy příjmu potravy.* 2. akt. Vyd. Grada, Praha 2005. ISBN 80-247-0840-X.
- Labáth, V. *Riziková mládež.* 1. Vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. *Vývojová psychologie.* 2. akt. Vyd. Grada, Praha, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

- Leibold, G. *Mentální anorexie*. 1. Vyd. Nakladatelství Svoboda, Praha 1995. ISBN 80-205-0499-0.
- Macek, P. *Adolescence*. 2. Vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- Matoušek, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. 1. Vyd. Portál, Praha, 1996. ISBN 80-7178-064-2.
- Matoušek, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- Matoušek, O. *Sociální práce v praxi*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- Matoušek, O., Kroftová, A. *Mládež a delikvence*. Portál, Praha 2003. ISBN: 80-7178-771-X.
- Matoušek, O., Pazlarová, H., Baldová, L. *Individuální plánování služeb u ohrožených dětí a mladistvých s důrazem na děti odcházející z ústavní výchovy*. 1. Vyd. Člověk hledá člověka, Praha 2008. ISBN 978-80-254-2756-9.
- McCord, J., Tremblay, R. *Preventing Antisocial Behavior : Interventions from Birth through Adolescence*. 1. Vyd. New York : Guilford Press, 1992. ISBN 0-89862-882-2.
- McGrath, Y. a kol. *Prevence užívání drog mezi mladými lidmi*. 1. Vyd. Úřad vlády ČR, 2007. ISBN: 978-80-87041-16-1.
- Miovská, L., Miovský, M., Václavková, B. *Evaluaace komunitního typu primárně-preventivního programu užívání návykových látek: souhrn výsledků*. Praha, 2008.
- Miovský, M., Zapletalová, J. *Systém primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace*. Příspěvek Konference primární prevence, 2006.
- Mravčík, V. a kol. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog 2004*. Úřad vlády ČR, Praha, 2005. ISBN 80-86734-59-5.
- Mravčík, V. a kol. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog 2007*. Úřad vlády ČR, Praha, 2008. ISBN 978-80-87041-46-8.
- Nakonečný, M. *Sociální psychologie*. 1.Vyd. Academia, Praha 2000. ISBN 80-200-0690-7.
- Nešpor, K. *Návykové chování a závislost*.3. Vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6.
- Nešpor, K. a kol. *Fit in 2001+*. MŠMT, Praha 1996.
- Nešpor, K., Csémy, L., Provazníková, H. *Dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti (volně podle R. E. Tartara)*. Státní zdravotní ústav, 1998.
- Nešpor, K., Pernicová, H., Csémy, L. *Jak zůstat fit a předejít závislostem*. 1.Vyd. Portál, Praha 1999. ISBN 80-7178-299-8.
- Nešpor, K., Pernicová, H., Csémy, L. *Zásady efektivní primární prevence*. Sportpropag pro MŠMT, Praha 1999.
- Nešpor, K., Provazníková, H. *Slovník prevence problémů působených návykovými látkami*. 3. Vyd. Státní zdravotní ústav, Praha, 1999. ISBN 80-7071-123-X.
- Nývltová, V. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*. 1. Vyd. Univerzita J.A.Komenského, Praha 2008. ISBN 978-80-86723-48-8.
- Papalia, D.E., Olds, S.W. *A Child's World. Infancy Through Adolescence*. 5.Vyd. McGraw-Hill, Inc., New York 1990. ISBN 0-07-048546-1.
- Papežová, H. *Bulimia nervosa*. 1. Vyd. Psychiatrické centrum Praha, Praha 2003. ISBN 80-85121-81-6.

- Petriščová, A. *Záludné město. Metodická pomůcka pro pedagogy*. Rigorózní práce PDF UK, Praha 2009.
- Pracovní skupina pro dodefinování NZDM. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)*. Česká asociace streetwork, o.s., Praha 2008.
- Protidrogová strategie EU na období 2005-2012*. 1. Vyd. Úřad vlády ČR, 2005. ISBN 80-86734-64-1.
- Remeš, P. *Přednáška: Poradenská činnost v oblasti sekt a nových náboženských směrů*. PPF PVŠPS, Praha, 2005.
- Rhodes, T. *Terénní práce s uživateli drog – zásady a praxe*. 1. Vyd. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-71-5.
- Rosebaum, M. *Bezpečnost především...realistický přístup k dospívajícím a drogám*. 1.Vyd. Drug Policy Alliance, 2007. Magistrát hl.m. Prahy, Centrum adiktologie 1.LF UK.
- Stuchlíková, I. *Základy psychologie emocí*. Portál, Praha 2002. ISBN 80-7178-553-9.
- Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek*. Závěrečná verze č. 1. MŠMT, Praha 2005.
- Šmejkalová, R., Petriščová, A. *Záludné město*. Praha, 2008. Nepublikováno.
- Taxová, J. *Pedagogicko-psychologické zvláštnosti dospívání*. 1. Vyd. SPN, 1987.
- The use of alcohol, tobacco, drugs and medicine in The Neetherlands: options, facts and dangers*. The National Institute for the Enhancement of Health and Prevention of Illness. Woerden/Utrecht, 2002.
- Vacínová, M., Langová, M. a kol. *Kapitoly z psychologie učení a výchovy*. 2. Vyd. Univerzita J.A. Komenského, Praha 2007. ISBN 978-80-86723-42-6.
- Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 1.Vyd. Portál, Praha 1999. ISBN 80-7178-214-9.
- Vágnerová, M. *Vývojová psychologie I*. Dotisk. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-317-2.
- Vágnerová, M., Klégrová, J. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. 1.Vyd. Karolinum, Praha 2008. ISBN 978-80-246-1538-7.
- Valenta, J. *Učit se být. Témata a praktické metody pro osobnostní a sociální výchovu na ZŠ a SŠ*. 2.Vyd. Agentura STROM a AISIS, Praha 2003. ISBN 80-86106-10-1.
- Večerka, K. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Odbor prevence kriminality MV ČR, 1997. ISBN 80-85821-48-6.
- Večerka, K. *přednášky Rizikové skupiny*. Katedra sociální práce FF UK, 2004-2005.
- Volný čas a prevence u dětí a mládeže*. Odbor pro mládež MŠMT ČR, Praha 2002.
- Weiss, P., Zvěřina, J. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. 1. Vyd. Portál, Praha 2001. ISBN 80-7178-558-X.
- Zábranský, T. a kol. *Impact analysis Project of New Drugs Legislation (PAD), Summary Final Report*. Úřad vlády ČR, Praha, 2001.
- Zábranský, T. a kol. *Racionální protidrogová politika*. 1. Vyd. Votobia, Olomouc 1997. ISBN 80-7198-250-4.
- Zaostřeno na drogy. Č. 3/2007. Dědičnost látkových závislostí*. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Úřad vlády ČR, Praha 2007.

Zaostřeno na drogy. Č. 5/2006. Situace ve věcech drog v České republice v roce 2005. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Úřad vlády ČR, Praha 2006.

Zaostřeno na drogy. Č. 5/2007. Situace ve věcech drog v České republice v roce 2006. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Úřad vlády ČR, Praha 2007.

Zaostřeno na drogy. Č. 5/2008. Situace ve věcech drog v České republice v roce 2007. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Úřad vlády ČR, Praha 2008.

Zaostřeno na drogy. Č. 2/2007. Systémový přístup v prevenci užívání návykových látek. Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. Úřad vlády ČR, Praha 2007.

Zvěřina, J. *Sexuologie (nejen) pro lékaře.* 1.Vyd. CERM, Brno 2003. ISBN 80-7204-264-5.

<http://www.adiktologie.cz/>

<http://www.adiktologie.cz/articles/cz/70/158/Zasady-efektivni-primarni-prevence-uzivani-navykovych-latek.html/>

<http://www.eudap.net/>

<http://www.drogy-info.cz/>

<http://www.odrogach.cz/>

<http://google.com/>

<http://portal.gov.cz/>

Přílohy

Příloha č. 1: Hodnotící formulář pro zapisování odpovědí klientů

							
Kategorie dovedností	Jméno klienta	Petr	Aleš	Simča	Alice	Jonáš	Filip
	Řekni tři věci, kterých si vážíš na opačném pohlaví						
	Nakresli „typickou ženu“						
	Vymysli pět přívlastků, které charakterizují muže						
	Pantomimicky předved' „dospívání“						
	Bez použití tohoto slova a jeho slovního základu vysvětli, co je „dospělost“						
	Vymysli ke svému jménu jednu svoji dobrou vlastnost, která začíná stejným písmenem jako tvoje jméno						
	Jmenuj tři krásné části tvého těla						
	Popiš svůj obličej						
	Vysvětli, co je „přitažlivost“						
	Řekni tři tvé dobré vlastnosti						
	Popiš, jak bys podpořil/a kamaráda/dku, kdyby ho/ji odmítl/a kluk/holka						
	Jmenuj aspoň tři situace, ve kterých si myslíš, že zkusí člověk drogu						
	Někteří lidé řeší problémy ve škole tak, že do ní přestanou chodit. Vyjmenuj aspoň tři druhy problémů, které takto řeší a ke každému vymysli						

	jedno jiné řešení						
	Vysvětli, co je cílem těchto zařízení: léčebny, k-centra, linka důvěry, nízkoprahového klubu, policie						
	Vysvětli, proč se v některých třídách stává, že je několik dětí terčem různých průpovědek, komentářů a žertů, a vymysli aspoň tři způsoby, jak se tomu mohou dotyční bránit a tři způsoby, které s tím mohou udělat ostatní spolužáci						
	Představ si, že jsi na narozeninové oslavě a hraje „flašku“. Kamarádi tě nutí splnit úkol, který plnit nechceš. Řekni tři argumenty, kterými si budeš stát za svým						
	Se sousedem po levici nakreslete společně, bez mluvení a jednou tužkou „dům“						
	Řekni tři argumenty, kterými se dá odmítnout nabídka kamaráda k experimentu s drogou, a jsou takové, že se nemusíš bát o ztrátu jeho přátelství						
	Přečti nahlas následující článek a pak zkus text přepravět. Když člověk žije bez drog, řeší své problémy správně je spokojený, dělají mu radost obyčejné věci (sedět na louce s kamarády, mžourat oči kvůli letnímu sluníčku, dobré jídlo, zamilovanost atd.). S pervitinem se může cítit jakoby prožíval všechno více a						

	radostněji. Pak se ale pervitin stane součástí jeho světa a nepozorovaně mlátí do center radosti v mozku, postupně způsobí, že obyčejnou radost už člověk bez pervitinu neumí zažít.						
	Řekni, v čem vidíš riziko ovlivnění prvním dojmem						
VRSTEVNÍCI 	Pantomimicky předved' / nakresli / vysvětli (vybírají soupeři) „respekt“.						
	Vysvětli, jak rozumíš přísloví „chceš-li s vlky žít, musíš s nimi výt“						
	Vymysli tři zdravé způsoby, jak si holka může zajistit dobré postavení v partě						
	Vymysli tři zdravé způsoby, jak si kluk může zajistit dobré postavení v partě						
	Řekni aspoň tři důvody, proč hodně lidí experimentuje s drogami nebo je užívá v partě						
	Vysvětli „soupeření“						
	Vymysli tři vlastnosti, za které jsou lidé nejvíce obdivováni svými přáteli						
	Vysvětli „vítězství“						
	Někteří lidé podnikají se svými kamarády nebezpečné akce, ačkoli by takové věci sami nikdy neudělali. Vymysli aspoň tři důvody, proč do toho s kamarády jdou						
	Vyjmenuj, čím si člověk může zajistit, aby mezi ostatními vyniknul						
HODNOTY	Nakresli „já za dvacet let“						
	Popiš tři své životní cíle a ke každému z nich uveď dvě činnosti, které už						

děláš pro jejich dosažení							
Vyjmenuj, jaké výhody může člověku přinést, když nechodí za školu.							
Nakresli na misky vah, co člověku drogy přinášejí a co mu berou.							
Seřad' vlastnosti partnera/partnerky od nejdůležitější po nejméně důležitou: <ul style="list-style-type: none"> • ohleduplnost • věrnost • vysoká inteligence • přitažlivost • oblíbenost v kolektivu • vtipnost • upřímnost • má mnoho zájmů • umí vařit • hezký vzhled • výkonnost • aktivita v sexu • citlivost • má mě rád 							
Vymysli aspoň tři činnosti, kterými si člověk odpočine							
Nakresli „relaxace“							
Vymysli aspoň jeden zdravý způsob, jak ihned překonat únavu							
Pantomimicky předved' „aktivní trávení volného času“							
Vysvětli, čím si člověk zajistí, že je zdravý							
Vysvětli rozdíl mezi adrenalinovým sportem a hazardováním se životem							
Pantomimicky předved' „adrenalinový sport“							
Nakresli „bezpečná a nebezpečná hra“							
Vyjmenuj tři zážitky, které by sis v životě							

	nechtěl/a nechat ujít						
	Popiš „nevšední zážitek“						
<p>EMOCE</p> 	Řekni, co může člověk zažívat za pocity, když „hlavou zed' neprorazí“						
	Nakresli veselého a naštvaného člověka. Popiš, jaké jsou mezi nimi rozdíly						
	Popiš, jaké pocity v tobě vyvolá kamarád, když je na tebe naštvaný						
	Bez použití tohoto slova a jeho slovního základu vysvětli, co je „milovat někoho“						
	Předved' tyto výrazy obličej: uražený, šťastný, vzteklý, překvapený, unuděný, ustaraný						
	Vytvoř postavením těla následující postoje: bráním se, útočím na někoho, chráním někoho						
	Vysvětli, co to je „sebeovládání“, pantomimicky předved', jak vypadá						
	Popiš, jak poznáš na zvířeti, že se bojí						
	Vysvětli, co znamená „něco vydýchat“						
	Vymysli, jak uklidníš svého kamaráda, když má vztek						
	<p>INFORMACE</p> 	Nakresli, co je to „rizikový sex“					
Vyjmenuj tři způsoby ochrany před pohlavně přenosnými nemocemi							
Nakresli, co je to „první dojem“							
Řekni, co si představíš pod pojmem „sekta“							
Popiš, jak poznáš, že je někdo závislý na hracích automatech							
Vyjmenuj pět věcí, které jsou projevem šikany							
Řekni, podle čeho							

	poznáš, že je někdo nemocný mentální anorexií						
	Řekni, jaké jsou důsledky nezdravého hubnutí						
	Pantomimicky předved' „vir HIV“						
	Vyjmenuj hlavní účinky a rizika těchto drog: THC, pervitin, LSD, heroin, toluen						
	Vyjmenuj hlavní účinky a rizika těchto drog: extáze, alkohol, prášky, lysohlávky						
	Pantomimicky předved' „dlouholetý kuřák“						
	Vysvětli, jak závislost ovlivňuje život člověka						
	Řekni, jestli je pravdivý následující výrok, a vysvětli proč: Někteří lidé jsou takové osobnosti, že se nestanou na drogách závislými						
	Nakresli, co si představíš, když se řekne „droga“, a vysvětli, co je na obrázku						

Příloha č. 2: Přepisy rozhovorů se sociálními pracovníky

Rozhovor č. 1

1. Byla pro Vás hra srozumitelná? Rozuměl/a jste návod, jak s ní pracovat?

Ano, srozumitelná byla, dobře jsem pochopila cíl hry i to, jak o něm říci klientům. Návod mi připadal nejdřív složitý, když jsem ho ale vysvětlovala klientům a začali jsme hrát, bylo jasné co a jak.

2. Byly ve hře otázky, se kterými jste si nevěděl/a rady? Nevěděl/a jste, zda klientovi dát za odpověď žeton?

Musím přiznat, že jsem měla v některých otázkách potřebu pomáhat klientům s odpovědí, hodně jsem se doptávala, zachytávala to, co klient říká správně a tak jsem možná někdy dala žeton i tam, kde by ho klient dostat neměl. Na druhou stranu jsem si tyto otázky po skončení hry pamatovala a pamatuji si, kdo, jak a na co odpovídal a kde měl s odpovědí problémy.

3. Byla práce se hrou složitá na administraci?

Tabulka se mi zdá zbytečně dlouhá, trvalo mi delší chvíli, než jsem konkrétní otázku ve formuláři našla a dělalo mi pak problémy se soustředit na odpověď klienta a ještě ji zaznamenat. Na poznámky v průběhu nebyl čas vůbec. Možná by bylo snazší, kdyby byly karty očíslovány a já měla jen seznam čísel a u nich kolonky pro zaznamenávání odpovědí klientů.

4. Bavila hra klienty? Byla pro ně atraktivní?

Klientům se líbilo, jak hra vypadá a měli zájem si ji vyzkoušet. Někteří u ní sice nevydrželi dlouho, ale byli dnes hodně roztěkaní, máme před výjezdem, škola, která je hned vedle klubu, pořádá nějakou akci a ještě měla část klientů zaplacenou zkušebnu. Dokážu si představit, že bych hru vytáhla v jiné odpoledne, když je venku zima, sejde se tu parta, která se zná a všichni jen tak sedí a chtějí povídat. Pak by to šlo určitě lépe. Napadá mě ale, že by se to dalo využít i při výjezdech, tam míváme pravidelné večery s deskovými hrami, je tam klidnější a intimnější atmosféra a prostor pro strukturovaný program.

5. Přinesla Vám hra některé nové poznatky o klientech?

Rozhodně. Bylo zajímavé vidět, jak klienti o otázkách přemýšlejí a jak si s nimi umí poradit. Někteří mě překvapili. Jeden klient třeba odmítal odpovídat na otázky, které byly moc dlouhé, možná má stejné problémy ve škole. Další se zase choval jinak, než je u něj obvyklé, snažil se vymyslet takové odpovědi, kterými by se předvedl, nevím, jestli před Vámi, ostatními nebo přede mnou, ale bylo to zajímavé. Obecně byl nový poznatek kolem toho, že měli všichni potíže s otázkami o obhájení si názoru ve skupině vrstevníků, uváděli cigarety, alkohol, marihuanu, nebo dokazování nějakých neobvyklých schopností. Když jsem poukázala, že otázka je formulována na popsání zdravých způsobů, říkali: tak třeba ve „slušné partě“ by to mohlo být... Překvapilo mne, že mají pocit, že prosazení v jejich obvyklé partě je možné jen přes rizikové chování. O tom s nimi určitě budu v budoucnu mluvit.

6. Otevřela Vám hra témata k další práci s klienty?

Víte, my tady na klubu pracujeme hodně se zakázkami klientů, s tím, s čím sami přijdou. U některých klientů je těžké za nimi přijít s otázkou „a jak ty to máš s drogami?“. Tady to šlo úplně přirozeně, chtělo se mi s nimi o otázce hned diskutovat a oni do toho ochotně šli, to mi připadá jako hlavní přínos té hry.

7. Je možné výstupy ze hry zahrnout do individuálních plánů klientů?

Hra určitě ukazuje něco o jednotlivých klientech i celé skupině, která se tu sešla. Na tu diskusi, která probíhala během hry, můžu navázat i potom, až budu s konkrétním klientem mluvit o samotě, pak se i můžeme domluvit, že bychom na tom tématu pracovali dál.

8. Zdá se Vám tato metoda užitečná?

Ano, zdá se mi užitečná.

9. Koupila by si ji Vaše organizace? Využíval/a byste ji?

Já bych byla rozhodně pro, práce se hrou mě bavila a bylo příjemné to s klienty sdílet.

10. Doporučil/a byste metodu dalším institucím?

Podle mě je nejvhodnější tam, kde může být trochu strukturovanější program, ale to už jsem říkala. Takže ano, doporučila bych ji i ostatním organizacím.

11. Jaké jsou podle Vás silné stránky této metody?

Budu se zase opakovat, v první řadě vidím silnou stránku v možnosti dostat se s klienty k tématu, na které bychom možná jinak nenarazili a zároveň nyní vidím, že je pro klienty důležité. A tím že je ta hra zajímavá, ze života a má pěkný design, mají o ni zájem i klienti.

12. Co by hra podle Vás ještě potřebovala, jaké jsou její slabé stránky?

To zkoušení nám zkomplikovala roztěkanost klientů, je potřeba hledat vhodný čas, kdy ji použít, to se ale dá zajistit i u nás. A když u nás, půjde to kdekoli jinde. Vadil mi ten hodnotící formulář, špatně jsem se v něm orientovala, to bych potřebovala hodně zjednodušit.

13. Jak celkově hodnotíte hru a Vaši zkušenost s ní?

Výborně a děkuji za možnost to zkusit, určitě mi to něco přineslo a doufám, že to něco přinese i klientům a naší společné práci.

Rozhovor č. 2

1. Jak hodnotíte srozumitelnost cílů hry a návodu, jak s ní pracovat?
Výborně, kolegyně mi vysvětlila, o co jde, a na co se mám zaměřit, a já to pochopil hned, jak se začalo hrát.

2. Rozuměl jste všem pravidlům? Pokud ne, která pravidla jste shledal jako nesrozumitelná?
Nenarazil jsem na žádný problém s pravidly, tedy kromě toho, že se je pár klientů pokusilo porušit, třeba posouvat figurku o políčko dál, než co hodili na kostce.

3. Jak se Vám dařilo rozpoznávání správných odpovědí?
Snažil jsem se spíš využít možnost s klienty o tématech mluvit, takže jsem se ptal, odpovídal na jejich otázky, a tak jsme se k nějaké odpovědi vždycky dopracovali.

4. Je udělování žetonů za odpověď srozumitelné? Pokud není, kde vidíte problém?
Srozumitelné je, ale chtěl jsem, aby klienti žeton dostali, a s některými jsem musel vyvinout úsilí, aby k tomu došlo. I když by bylo asi snazší říct, že klient úkol nesplnil a hotovo.

5. Jaká je Vaše zkušenost s administrací hry?
Ta tabulka je moc dlouhá, nakonec jsem na její vyplňování rezignoval, za to se omlouvám. Ale dobře si pamatuji, jak na ty otázky kteří klienti reagovali, takže jejich odpovědi určitě dál využiji.

6. Jak reagovali na hru klienti?
Já byl u toho druhého pokusu, o který si sami řekli, takže výborně.

7. Přinesla Vám hra některé nové poznatky o klientech? Pokud ano, které?
Rozhodně přinesla, nevím, které vznikly z těch otázek samotných, protože my s tím opravdu pracovali, jako kdybychom dělali preventivní program, hned

jsme o tom i mluvili a to o sobě řekli klienti spoustu zajímavých věcí. Třeba jsem se o jednom klientovi dozvěděl, s jakými drogami má zkušenost. Jedna klientka zase vyprávěla, jak je pro ní těžké říct kamarádce, že se jí něco nelíbí, nebo že nechce něco dělat.

8. Otevřela Vám hra témata k další práci s klienty? Pokud ano, která?

Spoustu, v podstatě na každou otázku vznikalo povídání o tom, jestli už klienti něco podobného prožili, jak reagovali, a jak by mohli reagovat, když mají čas o tom v klidu přemýšlet. Myslím, že bychom měli s našimi klienty víc rozebírat, jaké všechny možnosti mají, když řeší nějakou situaci, o což se snažíme, ale možná by šlo zkoumat i situace, ke kterým už došlo, a podle kterých se mohou rozhodovat příště.

9. Jak hodnotíte možnost využít výstupy ze hry při další práci s klienty?

Jak říkám, hodně jsem o tom přemýšlel a věřím, že klienti taky, a že nám ta témata ještě chvíli vydrží a budeme se k nim vracet. Doufám, že jsme taky vzbudili důvěru, aby se za námi klienti chodili o situacích, o kterých jsme díky hře mluvili, poradit.

10. Jakým způsobem mohou tyto výstupy pomoci s prací s určitým klientem?

To bych musel asi mluvit konkrétně o jednotlivých klientech, u každého jsem myslel na něco jiného. Hodně práce jsme udělali už během hry, pak jsme se o tom bavili s kolegyní a po skončení klubu jsme si zapsali do záznamů klientů, co nás u koho překvapilo, a na co bychom se toho klienta mohli zeptat.

11. Koupila by si hru Vaše organizace?

Já u nás nerozhoduji o financích, ale kdybych měl říct, co si myslím, jednoznačně bych byl pro hru koupit.

12. Využíval byste ji Vy sám?

Jednoznačně ano.

13. Doporučil byste metodu dalším institucím?

Ano.

14. Jaké jsou podle Vás silné stránky této hry?

Tak zaprvé to klienty bavilo, sami si řekli, že hru chtějí hrát. Takže soudím, že je dobře vymyšlená. Zadruhé je to skvělá možnost, jak se bavit o věcech, ke kterým se někdy dostáváme dost složitě. A taky to hodně ukazuje o tom, jak klienti přemýšlí a co potřebují vědět.

15. Co by hra podle Vás ještě potřebovala, jaké jsou její slabé stránky?

Ten hodnotící formulář mi znemožňoval se pořádně soustředit na vedení hry. Možná by u toho měli být dva pracovníci, jeden zapisovat a druhý vést hru, pak by to asi šlo. Nebo by to chtělo ho nějak zjednodušit.

16. Jak celkově hodnotíte hru a Vaši zkušenost s ní?

Já jsem vážně moc rád, že jste nás požádala o to vyzkoušení. Bylo to fajn a ukázalo nám to, že i preventivně působit jde jednoduše a zábavnou formou.

Rozhovor č. 3

1. Jak hodnotíte srozumitelnost cílů hry a návodu, jak s ní pracovat?

Pracovnice 1 (dále P1): Dobře, snad jsem všemu rozuměla.

Pracovnice 2 (dále P2): Souhlasím, také mám ten pocit.

2. Rozuměly jste všem pravidlům? Pokud ne, která pravidla jste shledaly jako nesrozumitelná?

P1: Opět doufám, že jsem všechno pochopila tak, jak to bylo zamýšleno.

P2: Chvilí mi trvalo, než jsem pochopila, že se mohou na herním plánu figurky pohybovat libovolným směrem. Ale klienti to pochopili rychle, takže to asi není problém návodu.

3. Jak se Vám dařilo rozpoznávání správných odpovědí?

P1: Musím říct, že bych si s některými otázkami sama těžko věděla rady, ale šlo spíš o otázky, kde měli za úkol vyjádřit názor, a možná na ty otázky ani není správná odpověď. Myslím třeba tu otázku o kladných přívlascích, které charakterizují muže. Ta podle mne byla dost těžká.

P2: Já se musím přidat. Zdá se mi, že některé otázky byly pro naše klienty moc těžké, možná to něco vypovídá o našich klientech, ale já bych vynechala takové ty hodně obecné otázky, s nimi měli klienti největší problém. Když jsem věděla, že si s tím neví rady, nechtělo se mi jen tak vidět, že nedostanou žeton, snažila jsem se je podpořit, aby to zkusili vymyslet, to byla možná chyba.

4. Je udělování žetonů za odpověď srozumitelné? Pokud není, kde vidíte problém?

P1: Potřebovala bych některé otázky vidět předem a připravit se na ně. Víím, že na ně existují správné odpovědi, ale třeba v informacích o účincích a rizicích drog si nejsem moc jistá, drogovou prevencí nám pro klienty vždycky dělá jiná organizace, kterou si pozveme.

P2: Jak jsem řekla u předchozí otázky, ne že by to nebylo srozumitelné, spíš jsem je nechtěla nechat bez žetonu, když jsem měla pocit, že se něco snaží vymyslet.

5. Jaká je Vaše zkušenost s administrací hry?

P1: Připadalo mi, že by bylo lepší, aby se to hrálo s méně klienty a jinde, než kde probíhá klub. Takhle byli někteří klienti otráveni, že se nemohou naplno věnovat tomu, proč na klub přišli, třeba poslouchat hudbu a hrát stolní fotbal. Myslím ty ostatní, kteří nehráli.

P2: Já byla v roli pozorovatele, takže jsem to měla jednodušší, ale souhlasím, vzala bych tu hru třeba na výjezd, nebo vybrala jen některé klienty, o kterých vím, že by to s nimi šlo, a mohlo by to přinést víc námětů pro naši práci.

6. Jak reagovali na hru klienti?

P1: Docela dobře, líbilo se jim, jak to vypadá, připadalo jim to zajímavé, chtěli to zkusit, ale nevydrželi to moc dlouho. Máme tady na klubu ale stejný problém se všemi preventivními aktivitami. Děláme to obvykle tak, že řekneme klientům třeba týden dopředu, že se bude konat prevence a požádáme je, aby přišli jen ti, kdo se toho chtějí účastnit. Možná jsme to tak měli udělat i dneska.

P2: Jo, to jsem chtěla říct. Jeden klient za mnou přišel, když jsme dohráli, s otázkou, zda hru koupíme, že by ho to bavilo hrát častěji. Další klientka, která to jen pozorovala, se se mnou zase chtěla bavit o některých otázkách, takže o tom asi přemýšlela. Takže podle mne je to pro některé dobrý způsob práce.

7. Přinesla Vám hra některé nové poznatky o klientech? Pokud ano, které?

P1: Byl u toho trochu zmatek, jak jich bylo hodně, pořádně se nesoustředili na to, co říkají ostatní. Sami chtěli hrát, ale když jim padala špatná čísla a pořád se nemohli dostat ani k prvnímu úkolu, ačkoli už měli ostatní třeba tři žetony, přestávalo je to bavit. Chtělo by to asi vymyslet tak, aby museli taky něco dělat, zatímco ostatní odpovídají. Pak ještě přišli další klienti, kteří si pořádně nemohli dělat, co chtějí, aby nás nerušili, a ti se pak do toho zapojovali a ještě víc odváděli pozornost těch hrajících. A pro mne potom bylo taky těžké se soustředit. Pamatuji si, se kterými otázkami měli problém, ale upřímně nevím, kdo měl na otázku odpovídat.

P2: Ano, taky si myslím, že by bylo potřeba ty ostatní nějak zapojit. Já si všímala, kdo na co odpovídá, ale hodnotila jsem je spíš společně, na ten vyplněný formulář se podívám až potom.

8. Otevřela Vám hra témata k další práci s klienty? Pokud ano, která?

P1: Já asi nevím nic konkrétního. Doufám, že se to ukáže časem. Asi bychom to měli zopakovat.

P2: Mně pomohla hra mluvit s těmi dvěma klienty, kteří potom přišli, o některých otázkách. Třeba o tom, jestli jsou někteří lidé takové osobnosti, že se nestanou na drogách závislími. To byla zajímavá debata a zapojilo se do ní víc klientů.

9. Jak hodnotíte možnost využít výstupy ze hry při další práci s klienty?

P1: Dokážu si představit, že bych tady tu hru měla, a vždycky počkala na správný čas k tomu ji vytáhnout ze skříně a domluvit se s několika klienty, že jdeme hrát. Zavřeli bychom se do jiné místnosti a povídali si o těch otázkách. Pak bych se k nim mohla vracet příště a ukázalo by mi to, jak na tom kdo je.

P2: Nebo by to šlo na výjezdu. Já bych si netroufla na takhle velkou skupinu, taky bych to radši hrála třeba jen se dvěma nebo třemi klienty najednou.

10. Jakým způsobem mohou tyto výstupy pomoci s prací s určitým klientem?

P1: Já myslím, že nám to úplně neukázalo tohle testování, ale dokážu si to představit. Možná byla chyba, že jsme na to klienty nepřipravili dostatečně dopředu.

P2: Pomůže to s těmi, kteří si pak o tom přišli povídat, ty to asi oslovilo nejvíc. Myslím, že to jako metoda k otevření diskuse funguje dobře, jen je pravda, že tady byl u té hry zmatek.

11. Koupila by si hru Vaše organizace?

P1: Jestli ji vydáte, dejte vědět, rozhodně ji koupíme.

P2: Já bych ji taky koupila.

12. Využívaly byste ji Vy samy?

P1: Určitě.

P2: Já ano, bavilo mě to.

13. Doporučily byste metodu dalším institucím?

P1: Ano, ale taky bych jim doporučila na to lépe připravit klienty, možná i vybrat ty, kteří jsou k tomu vhodní.

P2: Proč ne, je to zajímavé a určitě to může něco přinést.

14. Jaké jsou podle Vás silné stránky této hry?

P1: Líbí se mi design a vůbec ten nápad.

P2: Taky si myslím, že je to výborný nápad, a kdybychom lépe vymysleli, kde, kdy a s kým to hrát, mohlo by to dost ukázat.

15. Co by hra podle Vás ještě potřebovala, jaké jsou její slabé stránky?

P1: Udělala bych některé otázky trochu jasnější, mluvím zase o těch hodně obecných. Nevím, ale jak je zjednodušit. Taky bych nějak víc zpřehlednila ten hodnotící formulář.

P2: Já taky a navíc bych se snažila lépe zajistit ten prostor. To je nevýhoda našeho klubu, že máme jen jednu místnost a není možné některé aktivity dělat v klidu, který by na ně byl potřeba.

16. Jak celkově hodnotíte hru a Vaši zkušenost s ní?

P1: Líbí se mi to a ráda bych to v budoucnu měla tady na klubu a mohla to používat.

P2: S drobnými úpravami super, zajímavá zkušenost.

Resumé

Autor: **Bc. Radka Šmejkalová**
Studijní obor: **Sociální práce**
Název práce: **Využití deskové hry Záludné město pro sociální práci s rizikovou mládeží**
Vedoucí práce: **PhDr. Andrea Matoušková**
Datum odevzdání: **15.12. 2009**

Když pracujeme s dospívajícími, často si uvědomujeme, o kterých tématech bychom s nimi měli mluvit, abychom snížili míru jejich ohrožení závislostmi, rizikovým sexuálním chováním, šikanou, působením sekt a dalšími formami rizikového chování. K těmto tématům je ale někdy obtížné se s klienty dostat, motivovat je k tomu, aby se s námi chtěli o svých zkušenostech a postojích bavit. Většinou se snažíme vybrat z rozhovoru něco, co by nám pomohlo na takové téma otevřít diskusi, nebo si povoláme jinou organizaci, aby pro naše klienty realizovala seminář např. o drogách. I takového semináře se však aktivně účastní jen někteří klienti. Proto je nezbytné hledat i další metody, které by nám prevenci rizikového chování usnadnily.

Jednou z takových metod je desková hra Záludné město. Její výhody spočívají v tom, že témata rizikového chování otevírá nenásilnou a zábavnou formou, a navíc umožňuje pozorovat, co klienti o těchto tématech vědí, co si myslí, a jak by se v určitých situacích chovali. Jakým způsobem toho docílujeme, jaké výstupy nám nabízí, a jak je možné tyto výstupy využít v další práci s klienty, popisuje tato diplomová práce.

Teoretická východiska práce tvoří souhrn příčin rizikového chování, tedy popis toho, které vlastnosti, osobní charakteristiky a obtíže zvyšují míru ohrožení dospívajících. Dále ukazují, čím je pro dospívající daná forma chování přitažlivá, a které potřeby může akutně uspokojit. Příčiny rizikového chování jsou dále rozděleny do kategorií dovedností, které, pokud je klienti mají, slouží jako ochranné faktory. K mapování toho, zda klienti tyto dovednosti mají, a které znalosti a schopnosti jim chybí, slouží modelové situace - otázky hry Záludné město.

Do teorie patří i popis metod práce, které se staly podkladem pro úpravy hry pro účely sociální práce s rizikovou mládeží. V práci je dále podrobně představen samotný nástroj Záludné město a možnosti jeho využití v přímé práci s klienty. Užitečnost hry v sociální práci byla testována ve dvou nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež. Testování přineslo závěr, že metoda je při práci s rizikovou mládeží v prostředí sociálních služeb upotřebitelná, jelikož přináší otevření prostoru pro diskusi o rizikovém chování, a má potenciál ukázat, které dovednosti je třeba s klienty při další práci rozvíjet. Klienti považují metodu za zábavnou a atraktivní a projevují o ni zájem. Sociální pracovníci ji považují za srozumitelnou a užitečnou.

Summary

Author: **Bc. Radka Šmejkalová**
Field of study: **Social work**
Theses title: „Záludné město“ as an approach in working with youth at risk
Theses supervisor: PhDr. Andrea Matoušková
Date of submission: 15.12. 2009

Social workers know very well which topics of risk behaviour as addiction, risk sexual behaviour, bullying, effects of sects and others are important to discuss with youth at risk. However it is very difficult to open it and encourage adolescents to talk about their experiences and attitudes. Usually the workers try to select something from a conversation that would help on this issue or they invite the other organization to implement this topics to a seminar. But there is still a lot of clients who don't want to be actively cooperating.

So the social workers need to find other methods that would allow them to facilitate the prevention of risk behaviour.

One of such methods is a board game called „Záludné město“ (Tricky City). Its advantages lie in the fact that the issues of risk behaviour opens non-violent and entertaining way, and allows to observe what clients think and how they can get by risk situations.

This theses describes the game and the way how it achieves what outcomes we offer, and how these outputs can be used in further work with the clients.

Theoretical background of the theses is based on the causes of risk behaviour, a description of the personal characteristics and difficulties that increase the risk. It shows why can be risk behaviour attractive for adolescents and which needs are seemed to be filled by it. The causes of risk behaviour are further divided into categories of skills which, if clients have, serve as protective factors. The game describes model situations and the game leader should observe if the clients have skills and knowledge to get by them.

The modification of the game for social work with youth at risk is also based on the methods that are use in work with adolescents as diagnostisc, primary pevention programmes etc.

The theses presents in detail the tool itself „Záludné město“ and its possible use in direct work with clients.

Usefulness of the game in social work was tested in two youth drop-in centres.

Testing has brought the conclusion that the method is an unique tool for opening a space for discuss a risk behaviour and as an assesment tool for client's knowledge, skills and attitudes about risk behaviour. It brings the outcomes for further work with the clients.

Clients consider the method an amusing and attractive and show their interest. Social workers view it as a comprehensible and useful.